

Казімір КАМЕЙША

ПАМІЖ КУБКАМ І ВУСНАМІ

* * *

Адвучваю сябе ад люстэрка. Хіба гэта цікава назіраць, як здзекуецца Астарасць з твайго твару? Можа б, і забыўся я, адвык ад гэтай назойлівай шкліны, калі б не штодзённае галенне. Гэтым самым трыадзінствам мы і звязаны: брытва, люстэрка, твар. Але ведаю я іншыя люстэркі чалавечай насалоды. Трэба часцей глядзецца ў свой лес, у сваю рачулку, возера, нават сажалку, нават у дажджавую лужыну... Там і пабачыш сябе маладым і бадзёрым, нават шчаслівым. І хіба няма праўды ў тым, што з лесу ты, хай нават і стомлены, а вяртаешся з маладымі вачыма, памаладзелы душой, крыху мудрэйшы думкамі.

* * *

Людзі творчыя ўвесь час маюць патрэбу ў доглядзе сваіх дамашніх архіваў. Не праходзіць і тыдня, як ты абрастаеш нейкімі паперчынамі, цыдулкамі, выкрамзолкамі і занатоўкамі. Не спахопішся своечасова — і яны вырастаюць у стосікі, потым у стажкі. Пачынаеш перабіраць: а там нейкія цікавыя запісы, выкідаць не хочацца, адкладваеш убок, хаваеш у нейкія папкі. І ўрэшце забываеш. А потым, аднойчы, нечакана адшукаеш, і такая радасць: паперка каштоўная, спатрэбілася.

Нядаўна, пераглядаючы старыя паперы, наткнуўся і на гэты, ужо ад часу пажаўцелы, аркушык. А на ім дзіцячай рукой намалювана птушачка — жоўценькая, прадаўгаватая, з доўгім хвостом, падобная зусім на рыбіну, крыльцы,

Камейша Казімір Вікенцэвіч нарадзіўся 4 снежня 1943 года ў вёсцы Малыя Навікі Стаўбцоўскага раёна Мінскай вобласці. Скончыў філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта імя У. І. Леніна (1970). Служыў у Савецкай Арміі, працаваў у раённых газетах, на Беларускай радыё, у часопісах «Вясёлка», «Малодосць», «Польмя». Цяпер — у альманаху «Вожык».

Аўтар зборнікаў паэзіі «Восеньскія пошвы» (1969), «Мембрана» (1972), «Нектар» (1974), «Тут мае вёсны прычалены» (1977), «Сябрына» (1978), «Плёт» (1982), «Галоўная вярста» (1985), «Пярэймы дня» (1988), «Кубак блакіту» (1993), «Лінія лёсу» (1996) і інш., кніг для дзяцей «Гаёўка» (1975), «Буслянка» (1985), «Дзятлава кузня» (1987), «Добры дзень, шафёр» (1988), «Крыгагром» (2001), кнігі прозы «Духмянае дзіва» (1984).

Лаўрэат Літаратурнай прэміі імя Аркадзя Куляшова (1989).

як плаўнікі, але ёсць ножкі — два аранжавыя крыжыкі, а яшчэ ўсмешлівая дзюбка крыху ніжэй дзвюх краплінак чорных вачэй. Намалёвана дачкой. І сама — як птушка. Выпырхнула аднойчы і растварылася недзе ў вечнасці, пакінуўшы толькі цёплыя ды шчымлівыя ўспаміны.

Была сярэдзіна чэрвеня, калі мы адправіліся з ёй у вёску да маёй маці, а яе бабулі.

Хіба згадаеш усё, што было ўтраіх перагаворана ў вясковай хаце, а вось летні дзень у лесе і сёння як сфатаграфаваны памяццю. Я мітусліва блукаў па даўно знаёмых сцяжынах: нідзе ніводнага грыба, ні ягады. А ёй, адной, лес нібы нашэптваў пра свае сакрэты. То сыраежку падыме, то бабку, недзе нават пару лісчак выкалупала з вільготнага моху. А потым на прыдарожнай высечцы натрапіла на сунічную палянку, цэлы паўлітровы слоічак суніц, першых сонечных ягадак новага лета, сабрала, і сама шчаслівая, аж твар на сонцы ірдзее з тым жа сунічным водсветам.

— Частуйся, бацька! — усміхаецца.

— Ты што, дачушка?.. Вязі Дашы, унучцы маёй, а тваёй дачушцы... А потым хадзілі туды-сюды між высокіх, залацістакорых у ствалах соснаў, і ёй зноў пашанцавала. Пры самым корані сасны падняла некалькі кропель зусім праўдзівага бурштыну. Жоўтым празрыстым золатам рассыпаліся яны на маленькай далоньцы. Ніхто з маіх сяброў, калі я потым расказваў, не паверыў у гэты цуд, а я яго бачыў на ўласных вочы. Ад прыроды сыходзіла сама боская ласка і, абмінаючы мяне, яна лілася поўнымі нябачнымі прыгоршчамі да яе. Яна любіла прыроду, і прырода тым жа самым адказвала ёй. А мяне, як быццам збоку ўсяго гэтага, яно толькі здзіўляла і цешыла.

А потым мы заязджалі яшчэ на могілкі і паклалі да помніка майго бацькі букецік ціхіх лясных званочкаў. Трапяталіся, уздыхалі ад ветрыку і свечкамі гарэлі на сонцы іх васільковыя пялёсткі. Гарыстай, размытай дажджамі дарогай наш «Жыгуль» споўз у лагчыну, а пасля мы зноў апынуліся на травяністым, зарослым кустамі старога бэзу ўзвышшы. Мы падрулілі да будынка маёй былой школы-чатырохгодкі. Асірацелы, ацёклы глінаю старой тынкоўкі будынак колішняга панскага маёнтка выглядаў сіратліва. Выбітыя вокны, разабраныя печы, жыўцом выдзертыя дзверы, узарваная падлога, — усё гэта крычала пра недалёкае тутэйшае варварства. На гэтым месцы мог бы ўзвышацца вельмі важны музей, і людзі прыходзілі б у яго сцены гэтак жа ўсхвалявана, як мы некалі ішлі ў школу, што месцілася пад гэтым дахам. Старая лістоўніца, якая памятае не толькі пана, але і мяне грэшнага, раздалася ў ствале, а зялёнай кронай пайшла яшчэ вышэй да неба, захінаючы сваёй гушчэчай нават яркае летняе сонца. Мае ўспаміны таксама паплылі недзе высока і далёка, і мне не хацелася зараз трывожыць імі дачку. Уздоўж разбуранага ганка, вакол сцен вясёла цвілі сінія і жоўтыя касачы, і ў горад мы адпраўляліся з шыкоўным букетам лета. А неўзабаве птушка мая назаўсёды адляцела ў незваротны вырай. Гэта была яе апошняя паездка ў пушчу. Сёння самотна думаю: «Няўжо я тады павёз яе развітацца з тым, што роднае, магчыма, больш мне, чым ёй? І няўжо гэта яна сама ўсё прадчувала? Няўжо прадчувала і сама прырода, так шчодро і так балюча, развітваючыся з ёй?..» Зрэшты, адкуль тут, у пакоі, кроплі дажджу? Гэта сляза неўпрыкметку капнула на даўні малюнак, аж уздрыганулася, здалося, тая жоўтая птушачка. Хаваю малюнак у папку.

...Халодным дажджлівым вечарам на Дзяды сяджу перад помнікам на яе магіле, на самым рагу Паўночных могілкаў у Мінску. Касы дождж змывае светлы і дарагі твар на граніце. А ён зноў выплывае і нават прыўсміхаецца мне праз гэту цемру і дождж. Які ўжо раз вецер тушыць свечку, а віхлястае трапяткое полымя змагаецца з ім, гасне і зноў загараецца. І раптам знекуль

з'яўляецца гэтая мітуслівая пташка, садзіцца на краёчак агароджы і доўга прыглядаецца да помніка. Вельмі ж падобная на тую, што на малюнку, але не жоўтая. Можа, гэта яна сама. Ну, вось, падумаў так, а яна ўзнялася і паляцела, прысела дзесьці на высокай прыдарожнай бярозе і яшчэ доўга глядзіць адтуль на мяне, здзіўлёна і пранікліва. Няўжо мы, пташка, знаёмыя з табой? Відаць, што так...

* * *

Згадваючы сваё дзяцінства, нечакана злавіў сябе на тым адным дзівацтве, пра якое дасюль нікому не прызнаваўся. Што ж гэта за дзівацтва? Любіў я ўсё тое, што гучала, перакладаць на словы. У шоргаце пілы чулася наступнае: «Сюды-туды, бя-жы, раз-зак». Калодзежны калаўрот выспеўваў мне такое: «Кульгай-кульгай, мая нага!» А нязмазанае, калывастае кола ў возе, здавалася, скардзілася: «Ка-лы-га-юся, ка-лы-га-юся...» На нейкія гукі музычна клаліся і спевы пачутых птушак.

Сёння я зразумеў, што ва ўсім, што здольнае на нейкія гукі, ёсць музыка. Тыя, хто мае слых, лёгка знаходзяць яе амаль ва ўсім сялянскім начынні.

Неяк давалося быць у Горках, на Магілёўшчыне. Мы выступалі з чытаннем вершаў, а потым быў невялічкі канцэрт. На яго запрасілі саксафаніста. Той выйшаў на сцэну з цэлым наборам большых і меншых блішчастых саксафонаў, і такія незвычайныя мелодыі выдаваў гэты музыка. А потым яго месца заняў другі майстра. Запомнілася і прозвішча ягонае: Скрылёў. А гэты ўсіх зачараваў мелодыямі, якія ён вытвараў пры дапамозе звычайных драўляных лыжак. І граў ён нам і Моцарта, і Глінку. Гэта музыка і сёння гучыць у маіх вушах. Музыку не варта шукаць далёка, яна побач з намі.

* * *

Жыццё пасля жыцця, другое жыццё... Многія вераць у яго і з гэтым паміраюць. Вядома ж, другое жыццё ў чалавека мусіць быць, але бывае яно толькі ў сне, у жывым сне. Там усё жывое, часам страшнае, але непраўдзівае. А ў тым, пазажыццёвым сне, там ужо не жыццё, а вечнасць.

* * *

На свой збор твораў, нават на выбранае я не спадзяюся. А вось на адну цікавую кнігу прапанову маю: варта было б выдаць збор ці хаця б выбранае айчыннае даносаў. Думаю, разышлося б любым накладам. Ды і навука якая была б! Ці ў той ці ў гэты бок...

* * *

Маю друкарскую машынку даўно вышесніў камп'ютар. А вось тая, швейная, яшчэ ўсё трывае. Бо наўрад ці калі ганарыстая іголка адпусціць ад сябе паслухмяную нітку.

* * *

Хто большы пакутнік за аркушам паперы — праязік ці паэт? Аднаму, хочаш ці не, а патрэбна вялікая трывучасць сядзячага месца. А другому дастаткова і бунту, які часта творыцца ў яго душы. У адрозненне ад чытача, і тому і другому не проста.

* * *

Цікавае паведамленне пачуў па радыё: «Працаўнікі аранжарэі парадуюць жыхароў сталіцы кветкамі і *сваімі* пладамі». Цікава тут наконт тых пладоў.

* * *

Паэт на ўсю рэспубліку хваліць свайго калегу за яго геніяльны верш. Нічога ў мяне няма супраць геніяльнасці, хіба акрамя адной заўвагі. Калі гэта было ў нас, каб лён *жалі*, а не рвалі. А ў вершы менавіта яго жнуць. Можа, геніяльным такое і можна?

* * *

Скульптар Андрэй Заспіцкі зусім весела расказваў пра сваю працу над выявай свайго калегі Заіра Азгура. Вобраз пайшоў вельмі ўдала. Паставіў на паліцу і васьць толькі памкнуўся нешта ўзяць з паліцы, а бюст — добры пуд гліны — як грывнецца, ды на аўтара. І ў гіпс ледзь не ўлажыла самога. «Няўжо з таго свету гэтакім чынам зрабіў мне крытычную заўвагу Заір Ісакавіч?» — пажартаваў расказчык.

* * *

Не кожнага Усявышні лепіць па падобію свайму, таму спосабы гэтага шукаюць творцы зямныя.

* * *

Нават калі браць з кожнага багатага па нітцы, не кожнаму беднаму выйдзе па світцы.

* * *

Сабака брахаў з тэлефоннай будкі. Здзівіўся і ўсміхнуўся я, убачыўшы і пачуўшы такое. «А чаму б і не пабрахаць, калі ты ў будцы?» — усміхуўся яшчэ раз. Тое ж, пэўна, рабіў і гаспадар сабакі.

* * *

Вецер гнуў крону таполі, і тады высвечваўся ліхтар, што хаваўся за ёю. Вецер гуляў адразу з кронаю і ліхтаром.

* * *

Увесь альбом селяніна змяшчаўся некалі на сценах ягонай хаты. У драўляных рамках самай рознай выкшталцонасці якіх толькі выяў там не было. Людзі ў вясельных уборах, у вайсковых мундзірах, з застыглымі і вясёлымі тварамі перад аб'ектывам, стоячы і з прысядам. І... нават у труне. Не баяліся і нябожчыкаў. А што? Усё яно перад вачыма — як успамін і напамін...

* * *

Ёсць і такая мерка параўнання ў старэйшых людзей: «Як да вайны, як у вайну, як пасля вайны...» Занадта суровая мерка. Чую і такое: «І пасля вайны такога не было, каб у класе ды два-тры вучні. Няма школы — няма і вёскі».

* * *

Жанчына просіць фатографа:

— Не здымайце мяне на вялікую рамку. Бо там бародаўка будзе мая відаць. Гэта ж унукі як паглядзяць...

* * *

І ў прازیчным, і ў паэтычным творы павінна быць мастацкая магічнасць, калі яе няма, усё нагадвае пратакол, занатоўку, дзе і паху таго мастацкага не будзе. Але часта ў літаратуры пісар падмяняе пісьменніка.

* * *

Сын не ў бацьку ўдаўся, бадзяецца па свеце, баячыць.

— Ён у вас вучыўся дзе, канчаў што? — пытаюцца ў чалавека.

— А як жа, — адказвае ўжо жартуючы. — Акадэмію прайшоў, *жульфак* закончыў. Грамацей, калі сам пры чарцы, а маці пры пліце.

— А калі б пайшоў у бацьку, то і паэтам мог бы быць, — жартуе ўжо той, хто нядаўна пытаўся.

* * *

Словы ўсё часцей набываюць новы сэнс. Цяпер нават калі і націск не на тым месцы паставіш, сэнс усё роўна будзе. Раней казалі «бухаў», а зараз часцей — «бухаў». Зразумела, што ў першым выпадку нечым грукаў, або кашляў. І ў другім таксама зразумела: піў, значыць. І не слаба.

* * *

Пасля зацяжной зімы і дажджлівай вясны яму нязвычайна адрыгалася свежым агурком.

* * *

Сябры пазнаюцца не толькі ў бядзе, але і ў п'янцы, і ў блудзе.

* * *

Разбудзіў ён мяне і зусім рана, яшчэ і гімн у насценнай скрыначцы не прайгралі:

— Вікенцьевіч! Трэба дапамагчы.

— Ну і што табе дапамагчы? — я працёр сонныя вочы.

— Мяшкі з бульбай пагрузіць на трактар і развезці па полі.

Я хуценька падхапіўся, нешта будзённае нацягнуў на сябе. Потым удвух з ім закідалі ў вялізны, як засек, прычэп важкаватая мяхі з бульбай. А пазней

я на выбоінах калыхаўся з тымі мяшкамі, хапаючыся за хісткі борт. Але як хораша свежай веснавой раніцай! Хіба я пабачыў бы вялізнага каршуна, што раскрыжаваў неба над намі, калі б ляжаў у ложку?

Трактар пастраляў зацяжкамі чорнага дыму і прыпыніўся на хутары ля плота, пры самай лазні. І тут мы ўбачылі, як з-пад самага гарода шугануў да лесу цэлы вывадак рыжаватых лычасцікаў-дзікоў.

— Цьфу ты, маць тваю, — вылаяўся ён з адчаю. — Што ж гэта будзе? Гэта ім буду я садзіць тую бульбу? Выаруць жа, чэрці, на другі дзень.

Пастаяў некалькі хвілін, кінуў пад ногі недакураную цыгарку і скамандаваў:

— Паехалі, не будзем садзіць тут бульбы.

Вось так. І я моўчкі пачаў узбірацца на той прычэп.

* * *

Правіла ці, як крытыкі кажуць, галоўны прынцып нашага літаратурнага клопату, як мне здаецца, вельмі ўдала сфармуляваў мой вясковы сусед яшчэ некалі даўно: «Што не кажэце, важна, як яго вы скажаце». Дальбог, мудра.

* * *

Старасць — гэта суцэльнае непаслушэнства: унукі нашы не слухаюць сваіх бацькоў, бацькі іх, дзеці нашы, — нас. Мы не чуем самі сябе. Але да начальства ўсё яшчэ прыслухоўваемся.

* * *

Як можна глядзець на кепку, якая табе не падабаецца? Вядома ж, кептычна.

* * *

Вось і яшчэ адна вясковая хата апусцела. Адразу ж вокны забілі дошкамі, каб не пераглядвалася шыбінамі з тымі, жывымі.

* * *

Ап'яненне філасофіяй цікавае тым, што крона вядомага вам дрэва вельмі лёгка мяняецца сваім месцам з карэннем, а ствол, якім яны адзіна паяднаны, нават гэтага не заўважае.

* * *

На вечарыну «Вожыка» ў музеі Якуба Коласа нашу машыну падахвочваў і жарт: на будзе нейкай гандлёвай машыны, зверху да нізу заляпанай гразню, хтосьці пальцам вывеў: «Гразь лячэбная».

* * *

Тое, што бесклапотна праспалася ў маладосці, цяпер, старэючы, дабіраеш сваёй бяссоніцай. Яна бывае не такой ужо і пакутлівай, як здаецца іншым,

а часам, наадварот, надае адчування тваёй прысутнасці ў часе, пасылае веры ў тое, што свет наш не такі і цесны, як гэта бачыцца днём.

* * *

Чарэнь печы — гэта не трон для вясковага гультая, як многія думаюць. Гэта яшчэ і лякарня, і чытальная зала (па сабе добра ведаю), і сушня для цыбулі і каўбас, а яшчэ добры сугрэў для дзяжы з цестам і для памяці таксама.

* * *

І грошы нашы з часам старэюць, трацяць сваю сілу, а на змену ім прыходзяць новыя, як правіла, заўсёды скупейшыя за папярэднія. Але і са старымі развітвацца цяжка, асабліва калі ты зарабляў іх сумленна, сваім мазалём. Не падпальваць жа імі ў печы. Многія ім рыхтуюць зусім дэкаратыўную ролю: абклеіваюць знутры шуфляды камодаў, вечкі куфраў. У сваёй вёсцы сустракаў я абклееную керанкамі шафу, нават сцяну. А пісьменнік Уладзімір Мацвеенка раскажаў мне наступную гісторыю.

Адбывалася гэта недзе яшчэ на пачатку мінулага стагоддзя. У той час шмат нашых землякоў ехала на заробкі ў Амерыку. Прагнучы нечакана разбагацець, безаглядна ехаў за свет і вясквы люд. Некаторым нават шанцавала, яны ўладкоўваліся на фабрыку ці завод і мелі па сваіх сялянскіх мерках нядрэнныя грошы. Сёй-той нават заставаўся назаўсёды на той чужыне. А некаторыя неўзабаве вярталіся, махнуўшы на ўсё рукою. Апошніх было больш. Сын бабулі нашага расказчыка таксама адправіўся ў краіну «доларавага д'ябла» разам з некалькімі вяскоўцамі на тых заробкі.

Неўзабаве суседзі пачалі атрымліваць пасылкі з нейкім тамашнім адзеннем, а сын нашай бабулі дасылаў у канвертах якіясьці зялёныя паперкі з партрэтамі «не нашых» людзей. Бабуля злавалася: «Здурнеў ці што наш хлопец, разумныя людзі вунь дабро шлюць, а наш нейкія карцінкі дасылае. Хоць бы папера нармальная была, а то і самакрутку з яе не зверціш, ды і ў печы не падпаліш — не хоча гарэць». Але знайшлося і гэтаму дабру прымяненне. Праз нейкі час усё вечка бабінага пасажнага куфра было аклеена тымі зялёнымі «карцінкамі». І, дальбог, нават някепска глядзелася ў вачах вяскоўцаў. Старая часта паказвала сваю «галерэю» незнаёмым людзям, не хвалілася, а смяялася пры гэтым са свайго неразумнага дзецюка. Але аднойчы гэта бабуліна ўпрыгожства ўбачыў сапраўды разумны чалавек з суседняй вёскі, і аж ахнуў:

— Што ж вы, даражэнькая, нарабілі? Вы ж амаль знішчылі жывыя грошы, ды яшчэ якія. На вечку вашага куфэрка сапраўднае багацце — амерыканскія даляры.

Аж залямантавала ад распачы жанчына:

— А божачкі мае, а хто ж гэта ведаў... Што ж мне цяпер рабіць?

Пачалі думаць, што рабіць. Клей, забоўтаны з аржаной мукі, быў бездакорным. Усе купюры трымаліся за вечка мёртвай хваткай. Але выйсце знайшлося. Тут жа адвінцілі завесы, знялі тое века, загарнулі яго ў дзяржукі і назаўтра ж адвезлі ў далекаваты гарадскі банк. Вядома ж, рабілася ўсё пад кіраўніцтвам таго разумнага дарадцы. Казалі, у горадзе ўвесь персанал банка збегся, каб пабачыць дзіўнае відовішча. Многія рагаталі ад убачанага, але і самыя рагатлівыя зайздросцілі бабульцы: грошы яе не прапалі. І калісьці найбяднейшая вясковая кабета адразу зрабілася багатай. Колькі разоў потым хадзіла ў царкву і ўсё малілася, дзякавала Богу, што паслаў ёй такога разумнага сына.

* * *

Непрыемна, калі праўду прамаўляюць шэптам, і зусім нецярпіма, калі прамаўляюць яе моўчкі. Здараецца і такое.

* * *

Калі цябе не разумее немец, англічанін, нават блізкі паляк, ці варта на гэта крыўдаваць. Ты ж не можаш вадзіць за сабой нейкага перакладчыка ці бегчы ў бібліятэку па слоўнік.

Калі ж цябе не разумеюць бацька, маці, жонка і дачка, табе можа дапамагчы толькі адзін перакладчык: слёзы.

* * *

Набыў электрабрытву. Хоць яна і не дужа пяшчоціць мой ужо не малады твар, але як хораша дражніцца з суседавай газонакасілкай.

* * *

Снегу, па якім ужо засулавала душа, тут, на прылясным сябравым лецішчы, насыпала дабравата. Нават легкавушка наша пад колер таго ж снегу крыху пабуксавала, узбіраючыся на горку. На яблыні — прыснежаныя, але яшчэ з добрым восеньскім румянцам круглашчокія яблычкі. Яшчэ ўсё чакаюць сваіх птушак. Але ўжо тут як тут, гайданулася на мокрай галінцы свайская сойка. Яна ўсё бліжэй і бліжэй крадзеца да мутнавата-цёмных гронак вінаграду, якія цяжарыста віснуць над высокім ганкам, зусім не зважаючы на раптоўную зазімеласць. Як многа тут суцяшальнага для вока ды сэрца, зусім нечаканага, але і звыклага, дэкору. Горад не дае спакою і тут, нагадвае пра сябе дакучлівым мабільнікам у кішэні. А тут, дзе так хораша душы ад гэтай ціхай светлыні, сумна бывае толькі ад адной тае самае думкі, што неўзабаве трэба вярнуцца назад, у сваю тлумную заўсёднасць і звыкласць. Нібыта схадзіў у лазню, і ўжо на цэлы тыдзень чысты, хай сабе толькі сваім настроем.

* * *

Булькатлівы крынічны струмень на песняровай сядзібе ў Вязынцы. Гаючы глыток прыемна асвятляў і вусны, і саму душу. Вязынка так і не адспявалася ў лёсе паэта, ёй не так пашанцавала як Коласавай крынічцы ля Акінчыц. І ці віной тут ранняя вандроўнасць лёсу?

Позняя песня, магчыма, яшчэ ўсё выпявала ў душы, і зачын яе няцяжка ўлавіць нават у той жа «Спадчыне».

* * *

Не надта радуюць мяне ўраджаем дачныя грады. На дачы маёй добра растуць толькі ўнукі.

* * *

У памяці часта ўсплывае ягонае прозвішча — Рыгор Соза. Прозвішча, як мне здаецца, дужа б пасавала паэту. Але ён быў самым галоўным вясковым

начальнікам — старшынёй нашага Навікоўскага сельсавета. У вачах ужо сцерліся рысы ягонага твару, але станістая высокая пастава яшчэ ўсё не забылася. У вайну разам з сынам ён партызаніў у нашых мясцінах. Сын пасля вайны служыў у Войску Польскім, бачыў яго аднойчы ў форме польскага палкоўніка. Памятаю, мы, малыя, цэлым гуртам бегалі ў Вялікія Навікі, каб падзівіцца на польскага палкоўніка. Высокі, прыгожы, светлатвары ды яшчэ ў незвычайнай форме, для нас ён выглядаў не на палкоўніка, а сама меней — на генерала. Да генерала ён, казалі, і даслужыўся. А бацька штورانіцы сядлаў свайго гнедага жарабца і конна скакаў з вёскі ў вёску. Часцей за ўсё яго бачылі ў нашых Малых Навіках. Ён сябраваў з маім бацькам, любіў разам пасядзець за чаркай, але застолле рэдка абмяжоўвалася толькі імі двума, яно амаль заўсёды разрасталася ў добрую сябрыну. Созу я паважаў яшчэ і за тое, што быў ён пры нагане, якім часам даваў пагуляць і мне. Цяжка і выказаць, якімі радаснымі для мяне былі тых хвіліны.

Партызан Грыша, так называлі яго вяскоўцы, як мяркую я сёння, пачуваўся ў нашым краі адзіначальнікам і нікога больш не прызнаваў і не баяўся.

Неяк бацькоў маіх не было дома, час быў жніўны, і час гэты яны бавілі ў полі. Калгас яшчэ да вёскі не датапаў, і ўсе вяскоўцы былі аднаасобнікамі, кожны стараўся на сваёй ніве. Я ж заставаўся дома за няньку ў сваёй маленькай сястрычкі Ванды. Клопат у нянькі не такі і дакучлівы: плача малое — сунь у рот соску, пагайдай драўляную калыску на крутых ножках-рожках. Я нават калыханак пару ведаў, а напяваў час ад часу гэтак:

Пайшоў коцік пад масток,
Злавіў рыбку за хвосток —
Ці самому есці,
Ці малому несці?..

А засне малая — можна выскачыць і самому на вуліцу, пагуляць з сябрамі ў пікара.

Гэтым разам сястрычка добра заснула, прысмоктваючы ў сне салодкую соску, а я з нейкай сваёй гульнёю бавіўся каля хаты. І раптам бачу, як проста ў наш двор кіруецца верхавы. Конь прыпыніўся, а з яго, ціха дзынкнуўшы стрэмам, саскочыў сам Соза.

— Адзін дома? — пытаецца.

— Адзін...

— Ведаю, што ты харошы хлопчык і са мной будзеш таксама харошым, працягвае ён. — Скажы, гарэлка дома ёсць?

— Не, няма, — кажу, як вучылі бацькі.

— Ну, мы ж дамовіліся, што ты будзеш харошым.

— Дальбог, няма, — трымаюся я на сваім.

— А пісталет такі, як у мяне, хочаш мець? — і пачынае расшпіляць жоўты кабур на баку. Ведае бывалы партызан, як падысці да малечы: зброя ў нас, пасляваенных падшыванцаў, — рэч самая жаданая. Я гляджу прагавітымі вачыма, як выпаўзае з кабуры чорненькая, дужа прываблівая штуковіна.

— На, — тыцкае ён у маю руку. — Будзе тваім.

Я, прытаіўшы дыханне, хапаю ў рукі такую жаданую рукаятку, адчуваючы не толькі важкасць, а і халадок не цацачнай зброі. Кругам ідзе ад шчасця галава, і круціцца ў ёй толькі адна думка: «Вось зараз пабегу і пахвалюся сябрукам — во будзе ў мяне зайздроснікаў».

— Во, бачыш — сапраўдны баец! — пахвальвае мяне Соза. — Ну, цяпер, браце, паказвай!..

— Ды во тут! — крычу я, на ўсё забыўшыся і адчыняю склеп. А таму, у куточку, стаіць маленькая дубовая бочачка, а на ёй, як вужака, ружовы гумовы шланг. Соза падымае бочачку, расхітвае яе ў руках, а потым бярэ шланг і апускае яго ў гарлавіну бочачкі, ла яго ног ужо стаіць вялікі алюмініевы кубак. Вось ён смактануў губамі другі канец таго шлага — і ў кубак пацурчэў сіняваты моцнага паху струмень. Потым мы пайшлі ў хату: ён з кубкам паперадзе, а я з пісталетам ззаду. І вось ужо мой госць сядзіць за сталом, пацягвае па глытку з таго кубка, моршчыцца, закусвае скваркай, якую мы адшукалі ў шкафчыку, хваліць мяне, а я — ягоную зброю. Гэтакі малюнак і ўбачылі мае бацькі, якія неўзабаве вярнуліся з поля. Спачатку яны разгубіліся, а потым бацька схапіўся за папругу, уцяміўшы, што тут адбываецца. Соза ўлагоджваў яго, прыгаворваючы:

— Малайчынам хлопец расце, ваякам будзе...

Неўзабаве да госця падсеў і бацька. Калі кубак быў апаражнёны, пайшлі ў склеп наліваць другі. Соза пакінуў наш двор толькі надвячоркам. Але перш, чым паставіць нагу ў стрэмя, паклікаў мяне, паглядзіў шурпатай рукой па выгаралай ад сонца чупрыне і ціха, амаль на вуха, сказаў:

— А пісталет аддай сюды. Пагуляў і — хопіць...

А як ад'язджаў ён, я ўжо не бачыў праз слёзы.

Гэты смешны выпадак ніколі потым і не знікаў з маёй памяці. Больш таго, ён стаўся для мяне на ўсё жыццё своеасаблівым урокам. «Вось, Казючок, не ўстаяў ты перад спакусай», — дакараў я праз гады сам сябе. А спакулівага, лёгкага траплялася і потым шмат у жыцці. І калі ў нялёгкім выбары штосьці змушала вагацца, я заўсёды згадваў сябе з Созавым пісталетам у руцэ. І спакуса адступала перад зброяй даўняга выпадку.

Што ж, мой лёс, як кажуць, увесь навідавоку, а як жа склаўся ён у партызана Созы? Неўзабаве на тутэйшыя пушчанскія мясціны пачалі наступаць калгасы. Мясцовыя начальнікі, былыя партызаны, пачалі здаваць у сховы дзяржавы сваю зброю. Развітаўся з пісталетам і Рыгор Соза. Хоць і казалі, што недзе пару ствалоў прыхаваў. Была ў былога партызана і яшчэ адна слабасць: дужа любіў ён чужых кабет. Жонцы надакучыла змагацца са шматлікімі палюбоўніцамі мужа, а самога яго чапаць баялася. Само сабой знайшлося і выйсце. На жыхарства бацькоў настойліва клікаў сын з Польшчы. Недзе там, за Бугам, і згубіўся след Рыгора Созы.

* * *

Шумлівае скрыжаванне вуліц Румянцава і Захарава ў Мінску. Чародкі стракатых студэнтак-лінгвістычак то з мабільнікамі каля вуха, то з цыгаркай у нафарбаваных вуснах, а яшчэ і з пляшкай нейкай вадкасці ў руцэ. Усё гэта нагадвае кветнік, дзе хоць бы адну асобную кветку выдзеліць цяжка.

* * *

Аднойчы ў садзе гэтага жыцця я страціў сваё самае дарагое дрэва, і ўвесь сад для мяне адразу стаўся абьякавым.

* * *

Зіма, як скупая і занудлівая старушэнцыя, прымаруджвае і эканоміць час, затое вясна і лета трацяць яго як лёгкую дармавую манету.

* * *

Твары людзей, нават калісьці вельмі блізкіх, паступова сціраюцца з памяці, сціхаюць галасы, забываецца манера гаворкі, нават убранне, у якім мы звыкліся іх бачыць. Які ж тады андарак апрануць мне прабабулі, якой і ў вочы не бачыў?

Немагчыма ўзнавіць у памяці і дотык дзявочага гарачага цела, ад якога працінала токам і ты страчваў прытомнасць. Згадваючы гэта праз многа гадоў дзе-небудзь у бестурботным зацішкі, можна і заплакаць ад роспачы, што ўсё гэта ты назаўсёды страціў і паўтарыць яго ўжо немагчыма.

* * *

Птушкі спяваюць цудоўна і непаўторна таму, што ў іх няма сваіх крытыкаў.

* * *

Чалавечую міжусобіцу, раз'яднанасць можна тлумачыць і так: дзе больш, чым адзін, там хочацца самастойнасці. А як жа? Нават вочы на вашым твары — паасобку, вушы — паасобку, дзіркі ў носе — таксама паасобку. Толькі вусны заўсёды разам, і тыя кожны раз просяць кубка ў імя сваёй раз'яднанасці.

* * *

Суцяшайма сябе і тым, што ацэньваць нас будуць чытачы будучыя, нашы, яшчэ не народжаныя, нашчадкі. А тых не падкупіш, не запрасіш у карчму, не замовіш слова праз нейкага добрага дзядзьку.

* * *

Узяў у рукі важкі том Бібліі, якую мне калісьці падараваў Іван Рубін, і згадаў адразу двух: і яго, паэта, і мастака Жэню Ларчанку, з якім разам працавалі ў «Вясёлцы» і які хораша, з душой і па-мастацку аднавіў і аздобіў той амаль ужо безнадзейны фаліант. Абодвух сёння з намі ўжо няма. Згадаў яго, Жэню, ягоную цёплую ўсмешлівасць, і ўсплыло з памяці, як ён пасля нейкай сваёй далёкай дарогі расказваў мне пра цыганку, што падышла да яго ў вагоне цягніка:

— Ты ведаеш, падышла, прысела, узяла руку і ўсю праўду, нават з нейкімі драбніцамі, мне расказала.

Я не распытваў у яго, што гэта была за праўда, але сам ён быў задаволены, нават шчодро заплаціў за гэта цыганцы. Яму нават зрабілася лягчэй, хоць гадалка, адчуваў я, выцягвала з яго ж памяці не самае салодкае... Адно мне ў той прыгадцы не спадабалася. Гэта тое, што за праўду трэба плаціць.

* * *

На нейкіх вясковых зборышчах, якія сёння бываюць не такія мнагалюднымі, як некалі, машын часам ля хаты стаіць больш, чым у самой хаце сядзіць тых людзей. На ўсіх гэтых «збюрках» пачынаюць хваліць сваіх гарадскіх дзяцей. Гарадскія яны таму, што проста збеглі з вёскі ад цяжкой сялянскай працы, а там ужо, здалёку, не так сорамна і ў бацькоў сваіх прасіць той самай беларускай «гуманітарыі» ў выглядзе грошай, кумпячка ды мяшка той жа

бульбы. Хваляцца заўсёды і кватэрамі: «У майго трохпакаёўка з трыма балконамі», а «У маёй у самым цэнтры чатырохпакаёўка...»

Мала-памалу гаворка набліжаецца і да мяне. Гляджу: амаль усе вочы пераскочылі з майго відэльца і глядзяць мне ў рот:

— А як жа ты, Вікенцьевіч, уладкаваўся ў гэтым жыцці?..

Адказваю так:

— Я жыву ў маленькай аднапакаёўцы, у ёй нават цесна для абдымкаў, але які прастор для думкі!

Пасля такога жарту добра ідзе чарговая чарка.

* * *

Можна, аказваецца, з беларускай мовы перакладаць на тую ж беларускую. Так і зрабіў аднойчы Мікола Базарэвіч, дзякуючы памылцы супрацоўнікаў газеты. Але ўжо і без жарту многае з сённяшняга вершаванага друкаванага просіць свайго перакладу, бо незразумелае чытачу.

* * *

Прырода толькі насміхаецца з няўдалых хваласпеваў, якімі надакучаюць ёй паэты. Яна намнога вышэйшая і таленавіцейшая за іх.

* * *

Гэты свет цесны, а той, па ўсім бачна, яшчэ цяснейшы. Ужо і там магіла лезе на магілу, а ў нас дом падмінае пад сябе іншы дом. Што зробіш, калі і ў лоне маці будучаму дзіцяці таксама цесна. Вось і ўявіўся мне наш зямшар сціснутым адным кулаком, які сам сабе і пагражае.

* * *

Экзотыкі нашаму краю дадаюць сёння і нашы воданпорныя вежы. Летам на іх хораша кароняцца бусліныя гнёзды з клёкатнай чачоткаю ды белымі дзюбастымі аблачынамі на дзвюх чырвоных промнях-нагах, зімой тыя вежы вітаюць вас магутнымі ледзянымі бародамі, што звісаюць аж да самай зямлі, зусім не кажучы вам пра тое, што ваду трэба берагчы.

* * *

Усе нашы беларускія азёры трымаюцца не толькі за свае берагі, але і кожнае за сваю легенду.

* * *

Калі графаман пачынае красці ў графамана, значыць, усё лепшае ўжо раскразена.

* * *

Кажуць, Міхась Калачынскі, калі быў галоўным рэдактарам часопіса «Беларусь», не любіў прымаць да друку тэксты без правак сваіх супрацоў-

нікаў — бо не відаць іх працы. За што ім грошы плаціць? За тое, што тэкст гатовы падсунуць? Часта і вяртаў назад матэрыялы, хоць яны былі і бездакорныя: «Папрацуйце яшчэ!» Але супрацоўнікі знайшлі з гэтага становішча сваё выйсце: яны закрэслівалі густым чарнілам нейкія словы ў тэксце і зверху пісалі тыя ж самыя. Вось тут праца была бачная адразу. Так і ўлагоджвалі даверлівага, але патрабавальнага рэдактара.

* * *

Прадавец расхвальвае дзіцячую кнігу:

— Бачыце, якая папера трывалая. Гэтую кнігу ўжо вашы дзеці, будзьце ўпэўнены, не парвучь.

— Не парвучь, — кажа пакупніца. — Хіба бацька дапаможа.

* * *

А гэта ўжо з сучасных прыгодаў нашых айчынных дзядоў-марозаў. Пасля добра ўзятай чаркі адчуў сябе наш дзядуля рэгуліроўшчыкам дарожнага руху, нават пачаў сваім посахам кіраваць рухам машын на гарадскім праспекце. У выцвярэзніку назаўтра дзядуля ўсё спісваў на чарку, а яшчэ чамусьці на сваю маладосць. Растала недзе, як сняжынка, і яго снягурка. І гэта яшчэ не ўсе прыгоды нашых навагодніх дзядуляў. Другога падабралі з адным валёнкам на дзве нагі, трэці дзесьці пасеяў кудзельную бараду. Гумар сапраўды навагодні.

* * *

Кожны чалавечы лёс — гэта непаўторная кніга. І чытачоў у гэтай кнігі роўна столькі, колькі меў чалавек у жыцці сяброў, родных і блізкіх.

* * *

У роднай хаце і блін сонцам свеціць, а ў чужой і абразы на покуці глядзяць пагрозна.

* * *

Мая зямля, якую я звыкся адчуваць і босымі, і абутымі нагамі, абарвалася нечакана берагам шумлівага блакітнага мора. І гэта было падобным на канец свету. Далей можна было толькі плысці, а я гэтага не ўмеў, таму заварожана і сумна ўглядаўся ў далечыню, а думкамі азіраўся назад. Як жа мне будзе вярнуцца назад, з гэтага канца, туды, да свайго пачатку?

* * *

Зямлю спачатку прысыпала, а потым і заваліла цяжкім пластом снегу. Праз нейкі дзень на той самы ўляжалы пласт лёг яшчэ адзін снежавы цяжар. А потым неба падсыпала яшчэ. І было сумна глядзець, як горад змагаецца з гэтым белым дзівам, бясконца адвоячы самазваламі яго дзесьці за свае межы. А снег для зямлі — зусім не цяжар, ён лёгкі, цёплы і прыемны, як і цукровы лядок на пагорку карава.

* * *

Толькі нядаўна дайшло да мяне, чаму ў нашых мясцінах так часта бываюць навальніцы. Побач Аколава, залежы жалезнай руды, а тая мае ўла-сціваць прыцягваць спакусліваю маланку. Трэба дзякаваць Богу за наша жалезнае багацце і прасіць у яго, каб маланкі, якія пасылае нам неба, не былі надта злоснымі.

* * *

Вакол праўды заўсёды стаяць двое: той, хто змагаецца за яе і той, хто змагаецца з ёю.

* * *

Самая непераможная думка ў галаве чалавека — гэта думка пра непазбежную смерць. Як ты ні выкручвайся ад яе, а яна ўсё роўна круціцца за табою.

* * *

Любоў чалавека да дрэў і кветак вядомы рускі праваслаўны пісьменнік Барыс Шэргін тлумачыць напамінам аб страчаным райскім садзе: «Сад быў рай». Відаць, таму ледзь не кожны з нас шукае ў гэтым свеце свой райскі куточак у выглядзе саду. Штосьці падобнае да раю ўбачылася мной калісьці ў Валашынскім садзе ў Кактэбелі. Гэта адчуванне добра падмацоўвалі веліч-ныя горы, жамчужна-блакітнае мора, а яшчэ самотная і загадкавая постаць самога Максіміліяна Валашына.

* * *

Спекаць... Цела чалавечае адгукаецца на голас вады і просіцца да берага. Але ў вадзе акрамя ласкі ёсць і шмат прытворнага, каварнага, дзікага, небяс-печнага зману. Слабенькіх нават падсцерагаюць д'яблавы абдымкі віроў. З таго часу, як чалавек пасябраваў з вадой, ён мусіць і баяцца яе.

* * *

З Паўлам Кавалёвым упершыню я пазнаёміўся яшчэ, калі быў студэнтам першага курса Белдзяржуніверсітэта. Памятаю, мы з Эдуардам Зубрыцкім па нейкай патрэбе, а можа, і без яе зазірнулі ў стары будынак Саюза пісьменнікаў на Энгельса. Той самы будынак, дзе ў свой час падарвалі гаўляйтэра Кубэ. Цягнула ў той дом не толькі таму, што хацелася пабачыць жывых класікаў, але каб і дух самой гісторыі адчуць. А тут аўтобус ад'язджае ў Каралішчавічы на семінар маладых гумарыстаў. Семінар ладзіць часопіс «Вожык». У аўтобусе палавіна месцаў пустых. Значыць, малавата падростае нашага гумарыстычна-га падлеску. І тады галоўны рэдактар часопіса, яшчэ малады Павел Кавалёў, хапае і нас двух «за шкірку» і піхае ў той самы аўтобус. Вылузваюся, кажу, што гумарыст з мяне ніякі.

— Нічога, — супакойвае. — Падвучышся, будзеш пісаць.

Той тыднёвы семінар запомніўся мне добрымі знаёмствамі з многімі вядомымі пісьменнікамі. Мы амаль на роўных размаўлялі з самім Кандратам Крапівой, Максімам Лужаніным, каталіся на машыне Алеся Кучара. І пачалі,

змусілі сябе пісаць гумарыстычныя вершы. Мабыць, дзякуючы таму семінару я і працую сёння ў «Вожыку». Сувязь у гэтым, хоць і далёкая, але ёсць.

Ужо крыху бліжэй з Паўлам Нічыпаравічам пазнаёміў мяне мой паэтычны настаўнік Анатоль Вялюгін. Спачатку праз сваю эпіграму:

Сёння ў друку шмат навін:
Едзе Паўлюс у Берлін.
Толькі наш фон Кавалёў
Штось не едзе ў Магілёў.

Зразумела, што эпіграма напісана ў дзень вяртання паланёнага Паўлюса на радзіму. Не ведаю, як адносіўся да гэтай эпіграмы сам Кавалёў. Мы часам бралі чарку ў пісьменніцкім бары, дзе ён шмат расказваў пра самы пачатак вайны і пра свае стасункі з ёю. Падахвочваў размову заўсёды зацікаўлены Вялюгін і рабіў гэта не столькі для сваёй цікаўнасці, а для мяне, недасведчанага.

А неяк выпала мне цэлы тыдзень выступаць разам з Паўлам Нічыпаравічам у Гомелі, куды нас паслала Бюро прапаганды Саюза пісьменнікаў. З ім мне было і проста, і добра. Меў ён гомельскіх прыпамінаў — і даваенных, і пазнейшых — процьму. У будучых чыгуначнікаў ён столькі цікавага згадваў пра Міхася Лынькова, у музычным вучылішчы імя Нестара Сакалоўскага шчодро выцягваў з памяці дэталі пра вядомага кампазітара, нават партытуру нейкую падараваў са сваім аўтографам.

Днём, перад выступленнямі, абедалі ў гасцінічным рэстаране.

— Ты як сабе хочаш, — кажа, — а я грамаў сто пяцьдзесят закажу. У мяне нешта са страўнікам.

Я прамаўчаў. Тое «нешта» было са страўнікам і ў мяне, аднак беднавата шалясцела ў кішэні.

Творчы тыдзень наш прайшоў хутка. Ад'язджаючы ў пятніцу вечарам у Мінск, ён пачаставаў мяне ў тым жа рэстаране, і нават шчодро. І з ягонай, і з маёй бяднейшай кішэні было вытрасена ўсё, што можна было вытрасці, і мы ў бадзёрым, нават святочным настроі вярталіся ў сталіцу. Я ўсё намерваўся, ды так і не прачытаў яму тую вялюгінаўскую эпіграму. І правільна, відаць, зрабіў. Больш мы, здаецца, не бачыліся. Не змог я і развітацца з ім, бо падчас пахавання не быў у Мінску.

Лёс потым звёў мяне з ягоным сынам Валерам. Па даручэнні Міністэрства адукацыі мы працавалі разам над фільмам пра Максіма Танка: я — у якасці сцэнарыста, а ён — рэжысёра. Мы нават пасябравалі. А потым ён цяжка захварэў, і я вазіў яго ў Рубяжэвічы да нашага аптэкара-траўніка пана Анатоля. Ён ведаў, што жыць яму засталася нядоўга і што ніякія зёлкі тут ужо не дапамогуць, але ўсё яшчэ хапаўся за апошнюю нітачку надзеі. Нітачка была кволай. Так вось і пайшлі ад мяне, але назаўсёды засталіся ў памяці два Кавалёвы, бацька і сын. Казалі, што не вельмі ладзілі бацька з сынам. Такое ў жыцці здараецца часта. Але памяць мая пра абодвух светлая.

Блудны лес

Жнівень таго года выдаўся грыбным. У горадзе, куды ні павернешся, усюды толькі і чуеш размовы пра грыбы. Іх кашамі валакуць з прыгарадных электрычак, прадаюць у дварах і ля дарог. Ад грыбоў трашчаць прылаўкі на Камароўцы. Колькі разоў выпраўляўся і я ў сваю пушчу і вяртаўся адтуль з добрымі грыбнымі трафеемі. Ды, відаць, усё яшчэ не спатоліў сваёй грыбной смагі, бо лёгка згадзіўся на прапанову сябра махнуць аднойчы ў канцы

рабочага для ў яго лагойскія грыбныя мясціны. Дзе тут адмовішся, калі абяцаў сябра тое, чаго і ў пушчы ў нас не бывае. У іх нібыта баравікі без перабольшвання не сцізорыкам рэжучь, а касой косяць. Лёгка даў на тое згоду і наш бывалы радыёшафёр, машына якога яшчэ ўсё лічылася ў камандзіроўцы. З радасцю ўсеўся ў наш уазік і мой часовы начальнік Віктар, і другі мой сябра Мікола. А Пятро, што ўгаварыў нас на тую паездку, быў на сёмым небе ад радасці. Гэта і зразумела: ён ехаў у свае родныя мясціны, не такія і блізкія ад Мінска. Мы стрэслі апошнія нашы капейкі, купілі пляшку, нейкую лёгкую закусць і тут жа адправіліся ў дарогу. Шчыра кажучы, не люблю я чужога лесу. Ды не, чаму гэта не люблю, як можна не любіць лес? Проста баюся яго, бо ён чужы, незнаёмы табе, заўсёды аблудны. Гэтак я і сказаў свайму сябру, калі мы выпраўляліся ў лес.

— А вы не бойцеся, — супакоіў нас Пятро. — Я дам вам кожнаму па свістку. І вы, калі што, свішчыце. Я пачую. Даю слова, што нікога не згубім.

— Гэта падобна на нейкі дзіцячы сад! — незадаволена буркнуў Мікола і абьякава паклаў свісток у кішэню. А свісткі тыя, як я потым зразумеў, любы сіпаты вецер перасвішча. Трэба сказаць, што на грыбнікоў мы зусім не выглядалі, прыехалі ў тым самым убранні, у якім штодзённа заяўляліся на працу. Нехта нават у лёгкіх летніх туфліках. Але Пятро падшукаў для кожнага вясквы абутак, а ў шафёра былі прыхаваны свае рабочыя строі. І разышліся мы пяцёх са свісткамі ў кішэнях і поліэтыленавымі мяшкамі ў руках па раздолішчы незнаёмага лесу.

Грыбы ў чужым лесе таксама не дурныя. Будуць яны падстаўляць свае шапкі пад любы выпадковы нож! Зрэшты сёе-тое, мізэрнае, на вока траплялася. То сыраежку, белую ці чырвоную, зрэжаш, то лісічку-адзіночку падымеш, часам трапіцца і баравік не першай ужо свежасці. А вакол шмат зрэзанных карэньчыкаў, чужых акуркаў. Відаць, што не першыя мы тут сёння грыбнікі.

Паблукаўшы, можа, з гадзіну і ўвесь час азіраючыся, каб хоць дзе-небудзь ухапіцца вокам за нейкі прыкметны кусцік для арыенціру, баючыся ўсё таго ж блуду, я сумна адзначыў, што ў торбе маёй было зусім легкавата. Тупкаватая сцяжына, якой я ўвесь час трымаўся, быццам сама збегла з-пад маіх ног, і я з нядаўняй яловай гушчэчы выбіўся на нейкую невялічкую палянку, дзе і сустрэў Міколу. На душы крыху павесялела. Мы выцягнулі з яго ружовага пачка «Прымы» па цыгарэціне, зацягнуліся гаркаватым дымам, і я супакоіў сябе тым, што сябрава торба не на шмат цяжэйшая за маю.

— Збрахаў нам Пятро, — сумна сказаў Мікола. — Ніякімі грыбамі тут і не пахне.

— Можа, каму і пахла, — абьякава сказаў я, і мы зноў разышліся ў розныя бакі. Заламаная галінка на лазовым кусце падказала, што я кручуся дзесьці на адным месцы, нават паказала пару нязрэзанных сыраежак, крыху далей трапілася на вочы нясмелая жаўтлявая сямейка лісічак, і толькі пасля гэтага заўважыў, што ў лесе прыкметна пацямнела. Рэзкаваты пошум ветру, што прабег па высокіх вершалінах сосен, падказаў, што гэта хмара. Я трывожліва прыгледзеўся да неба, і адразу ўбачыў, што яго ўсё імклівей і настойлівей зацягвае густая цёмная хмара. Неўзабаве схавалася і сонца — самы галоўны арыенцір ляснога чалавека. На душы зрабілася яшчэ больш трывожліва. І я ўспомніў пра свой свісток. Мне здалося, што я сам не пачуў яго свісту, ніводная адзінокая птушка не адгукнулася на слабенькія зыкі. І тады я пачаў гукаць. Тут жа басавіта азваўся Мікола. Мы зноў сышліся і, прадчуваючы нядобрае, пачалі муштравать свае свісткі. Але тут жа захацелася іх выкінуць. Прабіраючыся праз рэдкаваты малады ельнік, мы трапілі на нейкую даўнейшую ўтравелую дарогу і вырашылі падацца ўправа, куды яна і вяла. Па нашых разліках

дарога павінна была вывесці да вёскі. Ішлі, як здалося, даўгавата, нарэшце ўперадзе нібыта пасвятлела. Перад намі ляжала вялізная, як акінуць вокам, балаціна. Чарнаватыя тарфяныя доўгарадкоўі, што тут і там перакрэслівалі балацяны прагал, сведчылі, што ў гэтым месцы нядаўна працавалі міліяратары. Непадалёку стаялі нават два экскаватары з апушчанымі долу каўшамі. Па ўсім было відаць, што бульдозеры тыя даўно не задзіралі ўгору сваіх жалезных хобатаў. Торф на іх быў засохлы, нават патрэсканы. За балацінай густой сцяной стаяў лес — і нідзе ніякага прасвету. Пакуль закурвалі, Мікола ляўся на чым свет стаіць. Такіх хмарачосных мацюкоў не чуў я і ад нашага вясковага мацюкайлы Гэндзі. І ўсе яны зараз адрасаваліся, здаецца, толькі аднаму з нашай каманды — Пятру. Здарылася якраз тое, чаго я ўвесь час баяўся — мы заблудзіліся. Той жа самай дарогай, прыспешваючы крок, вярталіся назад. А хмара ўжо насунулася ўсім сваім цяжарам на лес, грозна зашумела разам з верхавінамі дрэў, нават застагнала, страшнымі здаліся налітыя ліловым яе адрывістыя бакі. І адзін і другі раз пракаціліся долам раскацістыя грымоты, неба бязлітасна крамсалі асляпляльныя маланкі. І нечакана на ўсё зямное абрынуўся абложны лівень. Мы беглі, уцякаючы як мага далей ад высакарослых ялін і хвой, а траскатлівая перуновая страляніна рассякала паветра недзе за нашымі спінамі. Неўзабаве заўважылі некалькі густаватых маладых ялінак, кінуліся пад іх ніжняе прыгнутае голле, але гэта ўжо ратавала мала. Неўзабаве ручаямі пацякло не толькі з галін, але і з усяго, у чым мы былі апрануты, з валасоў і шапак. Дарога, што вяла нас назад, знікла і растварылася ў шумлівай навальнічнай змрочнасці. Ужо і не было сэнсу сядзець пад ялінамі, мы неўзабаве выйшлі з-пад іх. Трэба было прабівацца, шукаць нейкага выйсця, бо разам з навальніцай падступаўся і вечар. Цешыла толькі тое, што мы ўдвух, а не паасобку, а разам трымацца заўсёды лацвей. Навальніца ж сціхаць не спяшалася. Зараз мы проста не зважалі на яе. Спыніліся і пачалі задумліва раіцца, а потым нават спрачацца, у які бок ісці. Я раіў брацца правей, Мікола ж настойваў на левым кірунку. Добра паспрачаўшыся, нават расварыўшыся, выбралі ягоны, левы, кірунак. Ішлі доўга, ужо зусім не зважаючы на лівень. Грымоты паступова сціхалі, толькі дзесьці за лесам адгукаліся запаволеным водгуллем. Урэшце ж мы не з цукру, не размокнем, як кажучь у такіх выпадках. Усё часцей і часцей пачалі трапляцца нам баравікі, прыгожыя, здаровыя, тыя самыя чарнагалоўцы. Але падымаць іх чамусьці не хацелася. Наперадзе нечакана як штосьці завіднелася. А прайшоўшы яшчэ колькі метраў, убачылі вялізны прагал, нават абрадаваліся. А калі добра прыгледзеліся, зразумелі, што гэта тая ж балаціна. Воддаль нерухома стаялі тыя ж бульдозеры. На душы зрабілася яшчэ больш маркотна, нават нейкімі малаточкамі застукала ў скронях. Мы пачыналі хадзіць аблуднымі кругамі. Тут я адразу нават прыгадаў страшны сон, які мне бачыўся гэтай ноччу. Быццам хаваем мы свайго блізкага сябра, які невядома якім чынам памёр. Нясём гуртам труну, а яна разам з нябожчыкам падае з нашых рук. Анікому я не адважыўся расказваць пра той сон, не захацеў страшыць ім і Міколу. Але зараз, згадаўшы яго, нібыта адчуў нейкі безвыход. Трывожлівыя думкі паплылі да гарадской кватэры, да сям'і. Цяпер мы зноў вярталіся назад, адкуль, як нам здавалася, і прыйшлі. У ботах хлюпала, адзенне халоднай хваляй прыліпала да цела. Цыгарэты, якія нас ратавалі, былі яшчэ не зусім мокрыя, а вось запалкі размоклі ўшчэнт. Добра, што ў Міколы знайшлася запальнічка. Цыгарэта адразу адагрэла сэрца. Мы працягвалі ісці, шукаючы выйсця, спатыкаючыся, лаючы адзін аднаго. І ўжо зусім не здзівіліся, а ледзь не заплакалі ад крыўды, калі зноў выбіліся да тых самых двух бульдозераў.

А лівень крыху супакойваўся, але сціхаць усё яшчэ не хацеў. Ужо добра-такі прыцямнела, насоўваўся вечар. У нейкі момант мы схпіліся нават і за

такое выйсце: «А што калі забрацца ў кабiну аднаго з тых бульдозераў ды i пераначаваць?» Але тут жа самi адбiлiся ад такой думкi.

Во дык улiплi. Нават не згаворваючыся, мы адшукалi ў нашых кiшэнях тыя самыя свiсткi i як мага далей шпурнулi iх у лес. Быццам гэткiм чынам адпомсцiлi нашаму Пятру.

Цяпер, апусцiўшы галовы, мы сумна iшлi ў той самы бок, куды ўжо сёння хадзiлi неаднойчы. Не ўдалося нам прыкурыць i чарговую цыгарку — газ у запальнiчцы скончыўся.

— Божа лiтасцiвы! За што ж такое пакаранне? — ужо не лаяўся, а малiўся адзiн з нас.

— Не распускаць нюнi! — рашуча сказаў другi. Лiвень пакрысе ацiх, перайшоў у дробны дождж, грывоты даўно супакоiлiся, i лес паступова рабiўся чуйным. I тут слыхам сваiм я ўлавіў нейкi гук.

— Цiха! — ледзь не крыкнуў адразу. Мы прытаiлiся i напружана ўслухалiся ў цiшыню. Не, не здалося: недзе далекавата брахаў сабака. Гэта было якраз тое, што магло нас зараз выратаваць. Асцярожна, спыняючыся i прыслухоўваючыся, нiбыта баючыся спалохаць сабаку, мы ледзь не вобмацкам пайшлi на яго брэх. Iшлi, спынялiся, прыслухоўвалiся i зноў iшлi. Сабачы брэх здаваўся працяглым i ўедлiвым, магчыма, мы i былi тымi самымi, на каго ён брахаў. Часам ён нават бянтэжыў i блытаў нас, бо здавалася, што гучыць ужо зусiм з iншага боку. Даводзiлася спыняцца i добра прыслухоўвацца. I вось нарэшце лес пачаў радзець, а потым праз рэдзь ствалоў блiснулi нейкiя агеньчыкi. Мы прыспешылi крок i неўзабаве ўбачылi перад сабой прысадзiсты прылясны хутарок. Добра прыгледзеўшыся, зразумелi, што гэта зусiм не хутарок, а ўскрай вёскi, яе першая цi апошняя хата, што стаяла на водшыбе. Але яе адгароджвала ад лесу роўным паскам зусiм не вузкая рака. Нi моста, нi кладкi на рэчцы мы не знайшлi. Як жа пераправiцца на той бераг? Тады Мiкола адламаў канчур нейкай лазовай патарчакi i, намацваючы дно, пайшоў уброд. Я асцярожна ступаў за iм. Вады ў рачулцы было крыху вышэй калена, ды мы ўжо i не баялiся яе, бо намоклiся так, што самi здавалiся вадзянымi. На другiм беразе мы адразу апынулiся перад невысокiмi расчыненымi веснiцамi. Сабакi ў двары не аказалася, а брэх яго чуўся недзе побач. Сенцы ў хаце былi таксама разнасцежаны, яны высвечвалiся яркаю электрычнаю лямпачкай. У iх гаспадарыла жанчына. Толькi падышоўшы да расчыненых дзвярэй, мы добра разгледзелi яе твар. Гэта была яшчэ маладая, чарнявая, вясёлага твару кабета. Нашаму з'яўленню яна, адразу было бачна, здзiвiлася.

— Добры вам вечар! — ледзь не ў адзiн голас прывiталiся мы.

— Добры-добры, — скорогаворкай выпалiла яна.

— Заблудзiлiся вось, — пачаў Мiкола. — Скажыце, куды мы трапiлi?

— Гэта Трубачы, — адказала жанчына. — А вам куды трэба?

— Мы прыехалi ў Мiхалкавiчы, — успомнiў я назву Пятровай вёскi.

— А да каго ж вы там, у Мiхалкавiчах? — пацiкавалася яна адразу.

Я сказаў, што да Пятра С.

— Ведаеце такога? — падхапiў Мiкола.

— Во, чаму ж не, ён нават сваяком нейкiм нам даводзiцца...

Гаворка адразу пайшла весялей, i ў нас на душы павесялела.

— Адмахалi вы, хлопцы, дабравата, — уздыхнула жанчына. — Да Мiхалкавiчаў адсюль добрых вёрст дзесяць будзе.

Мы папрасiлi ў гаспадынi запалак i, прысеўшы на ганку, пачалi прыпальваць адсырэлыя цыгаркi. З хаты расчынiлiся дзверы, адтуль, хаваючыся, выглянулi два тварыкi — хлопчыка i дзяўчынкi, узросту ўжо, здаецца, школьнага. Толькi цяпер я добра разгледзеў сенцы. У iх на ўсе чатыры канфоркi

гарэла газавая пліта, кіпела водарнае грыбное варыва. Грыбы, у асноўным белыя, чорнагаловыя, стаялі і ў некалькіх вёдрах, у кошыку, яшчэ не перабіраныя. Ubачыўшы такое багацце, мы сумна і сарамліва зірнулі на свае сціплыя торбачкі. Тут пачаліся звычайныя распыты: што ды як. Пыталася ў асноўным жанчына, а мы ёй па чарзе расказвалі, як ішлі, як заблудзіліся. Калі ўзгадалі пра балотца з двума бульдозерамі, жанчына аж перахрысцілася:

— От добра, што далей не пайшлі: там адна багна, без канца і краю, адтуль ужо вы б не выйшлі...

Мы сумна пераглянуліся.

— Бог вас яшчэ бярог, — уздыхнула гаспадыня і тут адразу задумалася: — Што ж тут можна парадзіць?

Мы ўважліва сачылі за яе тварам.

— Ведаеце што, — памеркаваўшы, сказала яна. — Вось зараз з кароўніка вернецца муж, дык папрашу яго, каб скокнуў у Міхалкавічы па вашу машыну.

Мы гатовы былі цалаваць рукі гэтай жанчыне за яе незвычайную спагадлівасць да нас.

Неўзабаве ў цемры завуркатаў матацыкл. Моцная палоска святла ад фары сцэбанула па вокнах. Высокі загарэлы мужчына сустрэў нас, някліканых гасцей, даволі падазроным, нават варожым позірмам. Але жонка яго тут жа астудзіла:

— Саша! Гэта Пятра Юзікавага з Міхалкавіч таварышы. Прыехалі з Мінску ў грыбы і заблудзіліся. Падскочыў бы ты ў Міхалкавічы: там іх машына.

Мужчына тут жа, не раздумваючы, асядлаў матацыкл і адразу знік, як растаў у цемры. Толькі яшчэ доўга недзе далекавата было чуваць вуркатанне матора. А потым стала ціха. У сенях смачна пахла варанымі грыбамі і ўсё настойлівей нагадвала нам пра наш голад. А цела нясцерпна ныла ад макраты, прабіралі нават дрыжыкі. Дзесьці на даляглядзе яшчэ ўспыхвалі, адсвечваліся бліскавіцы. Дождж даўно ўжо аціх, адцурчэў нават капеж. А мы цярпліва чакалі, размаўляючы з гаспадыняй, стараючыся не дужа адрываць яе ад грыбнога клопату.

Калі чакаеш, час заўсёды нібыта прыпыняецца. Я прыгледзеўся да гадзінніка. Колькі ж гэта мы згубілі часу ў гэтым безвыхадзе чужога лесу? Загублена добрых шэсць гадзін. І за што якое... Зараз я, нібыта перад нейкім развітаннем, пакутліва згадваў сваю цёплую мінскую кватэру, жонку, дзяцей, бацьку і маці, і ўсіх астатніх найблізкіх людзей, нібыта быў перад імі ў нечым вінаваты. І дакараў сябе: «Навошта было перціся ў тыя грыбы? Мала табе сваіх, пушчанскіх?» Але ахвота, кажуць, горш за няволю. Не столькі ў тыя грыбы, колькі на прыроду пацягнула.

Частае, самотнае паглядванне на гадзіннік рабіла наша чаканне яшчэ больш трывожлівым і пакутлівым. Мы ўрэшце падняліся з халоднага ганка, выйшлі за веснічкі і пачалі напружана прыглядацца ў той бок, адкуль магла паказацца наша машына. Але цішыня і цемра пакуль што нічога добрага не абяцалі. Апошняю цыгарку мы дакурвалі па чарзе. І вось там, куды была скіравана ўся наша ўвага, нібыта пасвятлела. Потым палоскі святла сталіся больш выразнымі. Яны рухаліся і ўсё бліжэлі. Хутка ў цемры выразна акрэсліліся тры агні. Было зразумела, што рухаецца матацыкл, а за ім — машына. З душы нібы сам спаў той цяжкі камень, які ціснуў і не даваў спакою ўвесь гэты сумны час.

Нашы калегі выкаціліся з машыны, гучна пасміхаючыся:

— Вось яна, наша згуба, нашы блудныя сыны!..

А мы не находзілі сабе месца ад крыўды і злосці.

— Свісткі твае, тваю маць, — лаяўся Мікола на Пятра.

— Як можна не чуць? Вы што, глухія? — апраўдваўся той.

Віктар, які быў за начальніка, засмуціў яшчэ больш:

— Мы ўжо збіраліся ад'язджаць на Мінск. Нават у машыну селі.

Нічога, думаем, не маленькія, не згінеце.

— Мы паўбака бінзіну спалілі, шукаючы вас, — падтрымаў яго шафёр.

Пляшка наша, вядома ж, была даўно апарожнена. Пра нейкі сугрэў думаць не выпадала. Мы з Міколам падзякавалі гаспадыні і гаспадару асобна за дабрыню і наша выратаванне. І тут жа зялёны ўзасік узяў кірунак на Мінск. Наперадзе была яшчэ доўгая і пакутлівая дарога. Ехалі моўчкі.

Вопыт насценгазеты

Сакавік 1965 года я сустрэў у лясным гарнізоне пад Нагінскам. Ішоў другі год маёй вайскавай службы. Я, «недавучаны студэнт» (М. Аўрамчык), яшчэ ніякіх лічбаў у календарыку не крэсліў, бо службыць заставалася большая палова ад таго, што адслужыў. Яшчэ не хутка вярнуся на свой родны факультэт, адкуль мяне так неспадзявана паклікалі армейскаю позвай. І тут я загрымеў «на губу» — так вайскоўцы называюць гаўптвахту. Значыць, правініўся малодшы сяржант Камейша і застаецца толькі суцяшаць сябе даўнім выслоўем: «Той не салдат, хто на губе не пабудзе». А тут набліжаецца 8 Сакавіка, жаночае свята, а я нават не павішную сваёй *нежычонай*, за якую і трапіў на тыя пяць сутак арышту. Самае дзіўнае, што камандаваў гаўптвахтай яфрэйтар азербайджанец Багіраў. І дасюль не разумею, як гэта яму ўдалося пры такім мізэрным пачатковым званні. Але што тут дзіўнага? Гісторыя сведчыць, што яфрэйтары здольныя кіраваць нават дзяржавай. А з Багіравым мы былі нават знаёмыя: падчас маіх дзяжурстваў па кухні ён заглядаў да свайго земляка-повара, які ўмеў гатаваць якуюсьці дужа смачную смажаніну (толькі для нас!), да якога можна было зазірнуць і пасля адбою, калі не спалася. Багіраў забраў у мяне запіску аб арышце, паўсміхаўся ды адвёў у глухаватую адзіночку. Думаю, што гэтым ён хацеў падкрэсліць сваю павагу да мяне: «Прымаю цябе не як усіх астатніх, а як нейкую персону ўсё ж». Зусім не цесны квадратны пакойчык ледзь не да самай столі быў афарбаваны ў чорнае. Уверсе свяцілася невялічкае закратаванае акенца. І больш — нічога, нават табурэткі. Яе разам з бушлатам давалі толькі нанач. «Персоне» такая адзінота не спадабалася.

За сцяной, у агульнай камеры, шумелі, перамаўляліся, часам нават грэмелі гучным смехам, а то і спявалі. А я ў сваёй адзіночцы ім зайздросціў. Ноч мая прайшла ў бяссонні, а таму здалася доўгай і пакутлівай. Але што ж я хацеў: арыштант ёсць арыштант, цябе ж не на адпачынак сюды прыслалі. Гэта — пакаранне, а яно, хоць і сімвалічнае, мусіць быць для цябе навукай.

Гаўптвахта лічылася гарнізоннай, грэшнікі трапляліся самага нечаканага кшталту, нават у марскоў форме, хоць дачыненне да мора ў іх было вельмі адноснае, далёкае; уперамеж з імі — авіятары, сувязісты, а большасцю — наш брат, неўтаймаваны «страйбатавец». Раніцой з кожнай воінскай кухні прыбегалі «ганцы» са сваім сняданкам, не спазніліся, прынеслі і маю «пайку». Але апетыту не было, елася з неахвотай. Пасля сняданку ўсю арыштанцкую каманду адвезлі кудысьці на «працоўнае перавыхаванне», разгружаць нейкія вагоны, парадкаваць склады, а я заставаўся бавіць час у сваёй адзіночцы.

Касья праменні ранішняга сонца зазірнулі ў маё маленькае акенца, прабеглі па сценах і падлозе, усталявалася нязвычайная цішыня, і мяне нечакана пасля доўгай бяссоннай ночы змарыў сон. Так і заснуў, прысеўшы ў куточку на падлозе. Разбудзіў мяне жалезны лязгат дзярэў, ад якога аж падскочыў, не расплюшчваючы вачэй. Камеру адчыніў высакаваты сярэдніх гадоў маёр-связіст з чырвонай павязкай дзяжурнага па гарнізоне на рукаве. Змераў мяне

кароткім, але ўважлівым позіркамі і адразу ж традыцыйна пацікавіўся, за які грэх сяджу. Было і без гэтага відаць, што за яе, традыцыйную нашу «самаволку». Паўшчуваў і тут жа запытаўся, на што скарджуся. А не пачуўшы ніякіх скаргаў, запытаўся гэтак:

— Ці даюць што чытаць?

— Не даюць, — кажу.

— Даць літаратуры! — загадаў ён Багіраву, які таптаўся моўчкі за спінай маёра. Пасля гэтага маёр падаўся на выхад, а Багіраў прынёс мне «літаратуру». Гэта былі зацёртыя да немагчымага асобнічкі армейскіх статутаў каравульнай ды гарнізоннай службы, якія надакучылі мне яшчэ ў сяржанцкай школе. Я склаў іх стосікам, і атрымалася даволі-такі нядрэнная падушка. На ёй і драмаў потым да самага абеду. А ў абед мы па-сяброўску пагаварылі з Багіравым, і ён згадзіўся перавесці мяне ў агульную камеру. Але папрасіў за гэта вечарам правесці заміж яго вечаровую прагулку.

— Правяду, — адказаў я. — Толькі ці захочуць пад маю каманду маршыраваць штрафнікі?

— Захоць! — супакоіў Багіраў.

Вечарам я далучыўся да агульнай «кумпаніі». На душы адразу павесалела. З дзённага «працоўнага выхавання» сакамернікі вярталіся з трафеемі. Нехта выцягваў прыхаваную дзесьці ў гумцы трусоў цыгарэту, хтосьці ўмудрыўся пранесці яблык і памідор, усё гэта ішло на агульны «кацёл». За некалькі хвілін мы перазнаёміліся і неўзабаве ўжо ведалі, хто за што трапіў сюды. Я стаўся шостым у гэтым дзіўным гурце і адразу зразумеў, што сумаваць тут хлопцы не дадуць. Сваім асаблівым досціпам між іншых вылучаўся круглатвары курносы марачок, які адразу ж пачаў развучваць з намі не зусім звычайную песеньку. Запяваў ён сам:

В пещере каменной
Нашли бочонок водочный
И хвост селедочный
На камешке лежал...

А мы падпявалі:

Сели, поели, выпили
И вновь налили...

Хораша рабілася на душы, быццам і сапраўды перад намі стаяў той самы спакуслівы «бочонок».

Але наперадзе была тая самая вечаровая «прагулка». Падняліся ўсе нехаця. Сам я адчуваў сябе ніякавата, таму папрасіў ледзь не плачучы сваіх новых знаёмых пахадзіць крыху па крузе, бо гэтак мы дамовіліся з начальнікам гаўптвахты. І пайшлі, затопалі вакол невялічкага цаглянага будынка часовага нашага зняволення, нават нешта напяваючы, не вельмі ладным строем, пад маю нягучную каманду.

Пасля гэтага камера яшчэ доўга не магла заснуць — то той, то гэты падкіне нейкі свой жарт ці прыпамін, потым яшчэ некаму захочацца распавесці пра сваё. Так і прагаманілі да поўначы. Затое пад раніцу сон набраў сваёй моцы.

А раніцой, ледзь толькі закончыўся сняданак, прыбег усхваляваны пісар са штаба нашай часці. Ён уручыў Багіраву нейкую паперку на маё вызваленне і сказаў, што мяне чакае ў сваім кабінэце зампаліт. «Што ж ты мне скажаш, маёр? — ламаў я галаву, ідучы нясмелым крокам услед за пісарам. — Падвёў я цябе».

А маёр нават не заікнуўся пра маю правіннасць, толькі коротка сказаў:

— Хуценька пераапранайся ў параднае. Вось табе адпускны. У чатыры гадзіны каб быў у ВСУМе¹.

Назваў нумар пакоя, дзе мяне будуць чакаць. Усе мае трывогі адразу развясляся. Ужо сам даверлівы тон гаворкі маёра нічога дрэннага не абяцаў.

У салдата зборы доўгімі не бываюць. Адна-другая хвіліна — і я ўжо ў дарозе. За КПП доўга лавіў спадарожную машыну — аўтобус маршрутны адпраўляўся толькі апоўдні. А я гэтым часам быў ужо ў Нагінску. Адразу ж пашанцавала і з электрычкай. Так што ў Маскве я апынуўся, калі яшчэ не было і трох гадзін дня. Каб трапіць у будынак ВСУМа, трэба праехаць у метро да Смаленскай плошчы, дзе я заўсёды сімвалічна кланяўся высотнаму будынку МЗС, бо там, як мне ўяўлялася, сядзіць зараз у нейкім шыкоўным крэсле, прыгнуты над сталом, густа аплеценым правадамі многіх тэлефонных апаратаў, наш славуты зямляк Грамыка. Пасля нейкіх пакручастых завулкаў, якія ўжо мне былі даўно знаёмыя, і знаходзіўся той самы жаўтаваты будынак, куды я кіраваўся.

Сустрэў мяне невысокі, з рысамі ўсмішлівага дзявочага твару капітан, быў ён у добрым, нават вясёлым настроі, відаць, таму не дазволіў мне па-вайсковаму адрапартаваць аб маім з’яўленні. Адразу ўсадзіў за стол і пачаў тлумачыць, што ад мяне патрабуецца. А гэта не так многа і не зусім мала. Трэба выпусціць святочную насценгазету, прывечаную жанчынам гэтай шаноўнай ваеннай установы. Капітан уручыў мне спіс прозвішчаў чалавек на трыццаць. Кожнаму з тых прозвішчаў трэба было напісаць нейкае віншавальнае вершаня. Адкуль капітан ведаў пра мае паэтычныя «задаткі»? Хутчэй за ўсё па ВСУМаўскай шматтыражцы, дзе я ўжо засвяціўся з нейкімі радкамі. Дык вось, аказваецца, хто мяне вызваліў з гарнізоннай каталажкі. Што ж, дзякуй табе, капітан. Толькі ці змагу я апраўдаць твой давер? Трэба пастарацца.

Каб славіць чалавека, ды яшчэ ў вершах, не лішне пра яго нешта ведаць, хоць нейкую дробязь, за якую можна зачапіцца. Капітан усё прадугледзеў — супроць кожнага прозвішча некалькімі радкамі былі згаданы і заслугі асобы, а то і тыя самыя «дробязі» кшталту «сціплая», «недатыкальная», «любіць жарты», «п’явуння» і г. д. Усяго гэтага, вядома, мала, калі ты ніколі сам не бачыў чалавека.

— Ат, як напішаца, так і добра, — кінуў урэшце капітан. — А калі ўзнікнуць пытанні, павяду да самой «гераіні».

Тут жа ён пазнаёміў мяне з мастаком, які павінен малюнкамі аздабляць тыя віншаванні, расклаў на стале стосік фотаздымкаў з выявамі тутэйшых прыгажунь. А яшчэ сказаў, што на выкананне такога важнага задання даецца нам тры дні (больш нельга — на чацвёрты дзень пачынаецца свята). На столькі ж быў выпісаны і адпускны дакумент. На харчаванне нам выдзелілі нават нейкія грошы, а начлегам забяспечылі ў адной са сталічных будаўнічых часцей. І ў мастака, і ў мяне былі асобныя рабочыя пакойчыкі. І мы адразу ўзяліся за справу. Пісаць, вядома ж, трэба было на рускай мове. Цяжкаватая гэта справа, але, паднапружыўшы сябе, штосьці зарыфмаваць можна. Я адразу ўспомніў радкі, якія чуў ад нашага аднаго паэта-франтавіка, што, апынуўшыся ў падобнай сітуацыі, знайшоўся гэтак:

Дайте водку і закуску —
Напишу стихи по-русску!

Асмеліўся працытаваць гэтыя радкі капітану, на што ён аджартаваўся так: «І на тое, і на тое трэба яшчэ зарабіць!» Мой заказчык сапраўды аказаўся

¹ ВСУМ — Ваенна-будаўнічае ўпраўленне г. Масквы.

добрым жартаўніком і час ад часу заводзіў у мой пакойчык то адну, то другую прыгажуню, кажучы пры гэтым:

— Вось гэта Света! Яна ў цябе пад нумарам пятнаццаць.

Света, скажы паэту на што ты здатная.

— Хі-хі-хі ды ха-ха-ха, — чулася ад Светы. Але па ўсім было відаць, што здатная яна не толькі на гэта. Але пра тых сакрэты мог ведаць хіба што капітан.

Услед за Светай забягала нейкая Наташка з ярка падмаляванымі вуснамі, кінула нейкі жарцік, размяла ў пальцах цыгарэтку, адну паклала на стол для мяне і вельмі міла адкланялася. Потым заходзілі яшчэ нейкія Нінкі ды Людмілкі. І тут я зразумеў, што гэты «жаночы прагляд» зусім не спрыяе майму творчаму натхненню, не дае магчымасці засяродзіцца. І папрасіў, як цяпер кажуць, рэкламную паўзу, падчас якой і сказаў капітану, што турбаваць яго буду я сам, калі раптам узнікне якое пытанне, а то толькі дарэмна трачу час.

Пасля доўгага творчага здранцвення я нарэшце «асядлаў» рыфму. Пачало нешта складвацца ў радкі. Часам да мяне заходзіў мастак, прапаноўваў перакурыць. У яго, як мне здалося, праблем было значна менш. А неўзабаве я панёс капітану некалькі пробных чатырохрадкоўяў. Ён зачытваў іх услых, прыдзіраў не меў ніякіх, толькі падахвочваў:

— На гумар націскай пабольш!

І я націскаў, як мог. Але рабочы дзень канчаўся. І ўсю пісаніну давялося адкласці да заўтра.

— Пагуляй, паглядзі Маскву, — кінуў на развітанне капітан. І я адправіўся ў горад. Доўга блукаў па старым Арбаце, выйшаў на Красную плошчу, паглядзеў, як мяняецца каравул ля Маўзалея У. І. Леніна, потым сядзеў, пацягваючы піва ў нейкім кафэ па вуліцы Горкага. А позна вечарам адшукаў часць, дзе паабяцалі начлег. У шумлівай цёмнаватай казарме днявальны паказаў ложак, на якім даўно ніхто не спаў. Я пачаў яго расцілаць, паціху распранаючыся. Якраз аб'явілі адбой, пагасла святло. І ледзь не ўся мая ноч, як і там, на гаўптвахце, прайшла ў бяссонні. Не паспеў я заплюшчыць вочы, як падбег нейкі «страйбатавец» з просьбай:

— Слухай, друг! Ты ляж на мой ложак, а я знікну на нейкі час. Выручай, значыцца. Разумееш?

Я нічога не разумеў, а таму не выручыў яго, не пагадзіўся. Не хапала мне яшчэ і тут прыгод. Мацнюкнуўшыся, салдат пабег ад мяне прэч. А я глыбей засунуў пад падушку свой пакецік з дакументамі і грашыма. У казарме ўсю ноч грукалі, шапталіся, нехта выбягаў, нехта вяртаўся. Раптоўна ўключылі святло і некага шукалі. Яшчэ да пад'ёму я заслаў свой ложак, наспех пагаліўся ў падслепаватай бытоўцы і, развітаўшыся з днявальным, падаўся ў горад.

Капітан ужо чакаў мяне, дзверы ў ягоны пакой былі расчынены, ён адразу ж запрасіў мяне на каву. «Во дажыўся, — усміхаўся я сам сабе, — цябе, малодшага сяржанта, абслугоўвае сам капітан». Ёсць жа яшчэ афіцэры: ніякага салдафонства, амаль сяброўскія адносіны. Вось бы і да самага дэмбеля з такімі служыць! Усё гэта было падобна на нейкі дзіўны сон, і прасоння мне зусім не хацелася.

А радкі ў мяне неўзабаве паплылі з-пад пяра самі. І ўжо недзе пасля полудня я паставіў апошнюю кропку. Сёе-тое адразу з капітанам падправілі. І адразу мой часовы куратар панёс тую пісаніну да яшчэ вышэйшага начальства. Яго даўгавата не было, але вярнуўся задаволены: вышэйшыя ўсё ўхвалялі. Потым я глядзеў, як усё маё вымалёўвалася мастаком на белым ватмане. На маіх вачах вырасталала цэлае каляровае палатно. А ўнізе красавалася нават маё прозвішча. Капітан шчыра падзякаваў нам і нават пачаставаў півам, а на развітанне паабяцаў, што гэта сустрэча наша не павінна быць апошняй.

А ў часці нібыта забылі пра маё свавольства. Толькі праз тыдзень выклікалі ў штаб і сказалі, што мяне пераводзяць у іншую часць, у самую Маскву. І я тут жа пачаў збірацца ў дарогу. Вестка спачатку засмуціла, бо за ўсім гэтым была невядомасць. Ніхто не мог мне сказаць, што там мяне чакае. А калі даведаўся, што служыць буду ў Ізмайлаве, дык па сэрцы нібыта пракацілася цёплая хваля. Я ж і пачынаў адтуль сваю службу.

Мой капітан мяне не забыў. І перавод у новую часць, напэўна, была яго работа. Усё часцей і часцей я пачаў бываць ва ВСУМе, запрашалі мяне на нейкія сустрэчы і вечары, і пачуваўся я там чалавекам зусім не чужым. Праз нейкі час пазнаёміўся нават з нейкай Святланай і ўсё адразу пачало закручвацца на новы і дзіўны «страйбатаўскі» раман.

Прэм'ера з прэм'ерам

Ліпень 1982 года. Самы яго пачатак. Нядзельны дзень. Усхвалявана расаджваемся ў чырвоны, увесь са шкла, «Ікарус» каля Дома літаратараў. Першыя месцы ніхто не займае, бо неўзабаве на іх сядуць самыя высокія асобы дзяржавы, між іх і першы сакратар ЦК КПБ Ціхан Кісялёў. Можа, і не тыя словы — «між іх»? Хутчэй за ўсё «вакол Яго — яны». Ну, і мы таксама разам са сваім «галоўнакамандуючым» Максімам Танкам. Пачуў бы ён, як тут «ваяўніча» я яго ўзвядзічыў! Аўтобус кранаецца. І адразу ў салоне — вясёлы, ледзь не сяброўска-хатні настрой, гамонка, нейкія жарты, прыколінкі... Аўтобус, вядома ж, у суправаджэнні міліцэйскіх «мігалак-канарэек» бярэ накірунак на Вязынку, дзе мае адбыцца Купалаўскае свята паэзіі, дзе і мне сёння давядзецца прачытаць свой верш. А які, я нават не ведаю яшчэ і сам. Хочацца, каб нешта па памяці. Каб не заглядаць у паперку, якая яшчэ можа і трэсціся ў расхваляваных і пужлівых руках.

І вось сяджу я, маладзейшы, але запрошаны, недзе на самым заднім месцы ды ўсміхаюся сам сабе: «А мы ж з Ціханам Якаўлевічам ужо знаёмья!» І пачаў прыгадваць тое знаёмства.

Працаваў я тады на Беларускім радыё, быў адным з тых, каму часта даручалі нейкія адказныя перадачы. І вось аднойчы раніцой выклікаюць нас разам з Анатолям Пётухам, калегам маім, да самага галоўнага начальніка радыё. Размова хуткая і кароткая:

— Выходзьце ўніз, там вас чакае машына з Саўміна. Паедзеце на сустрэчу да самога прэм'ера Ціхана Якаўлевіча Кісялёва.

«Яшчэ гэтага не хапала!» — ёкнула ў мяне ў грудзях тая самая далікатная і гримлівая штука. Учора быў такі бурны вечар, можна сказаць, — ноч. Нават паспаць не было калі. Тут бы палячыцца чым... Але ціхенька сеў у «Волгу» — і яна паімчала нас да знаёмага (толькі здалёку) вялікага дома. Неўзабаве мы сядзелі ў светлым і прасторным кабінце, дабраватым, рознаўзроставым гуртам. Потым з нейкіх дзвярэй — там яны былі не адны — выйшаў сам прэм'ер, знаёмы мне па здымках ды тэлеэкране, усмешлівы і светлы, зняў з плячэй пінжак і пачапіў яго на спінку важкага крэсла. Бліснуў яркай белай кашуляй з лагоднага колеру гальштукам. І адразу ж пачаў з таго, дзеля чаго ён нас сюды паклікаў.

Блізілася гадавіна Кастрычніка, і яму трэба было выступіць ад імя рэспублікі па Усесаюзным радыё. А хто ж хоча выступаць так, каб выступленне тваё было незаўважаным? Ды і размовы кулуарныя хадзілі: «Ціхан у Маскву меціць».

Мы, значыцца, і павінны былі гуртам падрыхтаваць той выступ, а заадно і «праявіць» сябе. Пачаў ён з анекдота, які я ўжо дзесьці чуў. Паводле яго падобнае выступленне пісаў нейкаму начальніку якісьці маёр. А той выйшаў

на трыбуну, задаволены сабою, прачытаў яго з такім захапленнем, што нават кропку абмінуў, і закончыў словамі: «Напісаў маёр Пятроў». Мы падтрымалі дружным смехам той анекдот і прыціхлі, каб не прапусціць міма вушэй самую галоўную ўстаноўку.

— Вы читалі ў «Правде» выступленне Пятра Міронавіча? — перайшоў ён адразу на сур'ёзны тон. І хто чытаў, і хто не чытаў адказалі дружным «але».

— Дык вось, выступленне павінна быць гэтакім жа ўдалым, а пажадана, каб яшчэ лепшым...

«Як жа мы будзем пісаць? — разгубіўся я. — Нас тут вунь колькі — некалькі дзесяткаў, знаёмых і незнаёмых ілбоў. Калі кожны па сказе крамса-не — дык на паўдня эфіру будзе. І як усіх усадзіць за адзіны стол?» Але тут прэм'ер падняў высакаватага мужчыну, які сядзеў з ім побач і штосьці перакладаў у папцы:

— Вы пішыце, а ён усё падагуліць, — сказаў Ціхан Якаўлевіч.

Тут неўзабаве адчыніліся яшчэ адны дзверы таго вялізнага кабінета, і з падносам у руках адтуль выйшла даволі прыгожая маладзіца. Перад кожным яна паставіла сподачак з духмяным кубачкам кавы, а размова працягвалася. Цяпер гаварыў той высокі. Мае сабраты па глыточку пацягвалі каву і слухалі. Пакуль высокі гаварыў, я ўвесь час адсоўваў свой кубачак далей ад сябе. Я не аматар кавы і баяўся, што пасля ўчарашняга яна проста пашкодзіць мне. Высокі разахвоціўся і гаварыў больш за прэм'ера. Мае калегі даўно дапілі свае кубачкі, астыў і перастаў дыміцца і мой, нявыпіты. І вось зноў з'явілася прыгажуня, пачала складваць на паднос пустыя кубачкі, потым падышла да мяне і даволі гучна спытала:

— Вы будзеце піць ці забіраць?

Гэта апошняе, не самае прыемнае ў любой гаворцы слова, прагучала для мяне сапраўды страшнавата.

— Забірайце! — кінуў я галавой. І тут не выцерпеў прэм'ер, пэўна, добра мяне зразумеўшы:

— Молодой человек по утрам кофе не пьет, — коротка падшпільнуў ён, і гучны смех адразу памяняў твары дужа засяроджанага журналісцкага гурту.

Пасля гэтага і разыходзіцца нам было не так сумна, бо заданне было дужа сур'ёзным. На яго давалася некалькі дзён, і кожны вызваляўся ад сваіх службовых абавязкаў.

Выступленне для прэм'ера ішло тугавата. Філасофіі тут не патрабавалася, не ішлі ў разлік ніякія лірычныя адступленні. Але кожны пісаў з адзінай думкай: «Ну, я здзіўлю, ну, я выдам такое».

Праз некалькі дзён на Чырвоную, 4 падкаціла машына прэм'ера. Ён прыехаў запісваць ужо гатовае выступленне. Дзіўна, але ніводнае з маіх слоў і з таго, што пісаў мой калега Анатоль Пётух, ды і астатніх, мне знаёмых, у тое выступленне не трапіла.

* * *

Не ведаю, як для ўкраінскага чытача, а для нашага беларускага паэма ўкраінца Міколы Нагнібеды «Матулям з Расонаў» была поўнай нечаканасцю. Пра беларускія трагічныя падзеі часоў апошняй вайны, дзе рэквіёмна згадвалася і пакутніцкая смерць маці П. М. Машэрава, пісаў не наш паэт, а сябра з Украіны. Не ведаю, колькі часу пайшло ў аўтара на стварэнне паэмы, а перакладаць яе трэба было тэрмінова. Паэму ставілі ў свае ўжо гатовыя нумары тры тоўстыя літаратурныя часопісы. Для «Польмя» твор перакладаў даўні сябра Нагнібеды Анатоль Вялюгін. Кінуў усё «адмірал паэзіі» і засеў за

пераклад. І, здаецца, здзейсніў яго за адну бяссонную ноч. Я тады працаваў у адзеле крытыкі і літаратуразнаўства часопіса, і ўсё адбывалася на маіх вачах. Раніцой вялюгінаўскі пераклад ужо друкавала рэдакцыйная машыністка. Перакладчык тут жа вычытваў тэкст і па гарачых слядах рабіў нейкія праўкі. Пераклад быў зроблены па-вялюгінску бездакорна і, як сёй-той адзначаў, гучаў нават «магутней», чым арыгінал. Паэму тут жа ўслых чыталі ў рэдакцыі, перакладчык быў трыумфальна ўстрыжаны. Можна зразумець Анатоля Сцяпанавіча: ён ведаў, што пераклад будзе ўважліва чытаць сам кіраўнік рэспублікі. Ужо збіраліся адпраўляць тэкст у друкарню, як зазваніў тэлефон у галоўнага рэдактара Кастуся Кірэенкі. І галоўны, і перакладчык, ён жа загадчык аддзела паэзіі, сядзелі тады ў адным пакоі. Кастусь Ціханавіч падняў трубку, і вясёлы выраз ягонага твару адразу прыкметна змяніўся.

— Так-так. Зразумела! — адказаў ён казённымі словамі. Галоўны сумна паклаў трубку, і тут жа тое «зразумела» сталася зразумелым для ўсіх нас.

— Так. Пераклад у друкарню не адпраўляем, — глухавата прамаўляў Кірэенка. — Званілі з ЦК. Ёсць другі пераклад — Пімена Панчанкі. Загадана друкаваць яго. Усе з нейкай няёмкасцю, ці спачуваючы, ці шкадуючы, сачылі за выразам твару Анатоля Вялюгіна. На ім чыталася нешта незразумелае. Адчувалася, як, перамагаючы сябе, паэт стараецца быць спакойным. Але ж збоку ўсё відаць. Нават па тым, як курыць вядомы майстра паэзіі, адчуваецца, што на душы ў яго неспакойна.

— А як жа з..? — спрабуе хтосьці заікнуцца. І тут усё вырашае новы званок з ЦК. Пакрыўдзіўшы аднаго, там вырашылі «нікога не пакрыўдзіць». Пераклад Анатоля Вялюгіна тут жа адвезлі ў «Маладосць», не менш тады папулярны часопіс для маладых. Так лістападаўскі нумар «Полымя» за 1979 год выйшаў з паэмай М. Нагнібеды ў перакладзе П. Панчанкі, а чытачы «Маладосці» знаёміліся з творам у перакладзе А. Вялюгіна. Не бяруся сцвярджаць, чый пераклад лепшы. Можна, лацвей весці гаворку пра сам арыгінал. А ў «Нёмане» быў рускі варыянт паэмы ў перакладзе Браніслава Спрычана.

Ніякага чытацкага «шуму» твор украінскага аўтара, здаецца, не нарабіў. А самае галоўнае — ніхто ні з кім не пасварыўся. Не ведаю толькі, ці перакладалі калі ў нас які твор тры аўтары адначасова.

Трапіць на вусны

У студзені 1977 года, працуючы на радыё, я рыхтаваў рэпартаж з творчага вечара, прысвечанага шасцідзесяцігоддзю Міхася Калачынскага. Вечар ладзілі ў Талачыне. «Талачынскі Калачынскі», — жартавалі мы ўсю дарогу, хоць сам ён і з Крупак. Зала была перапоўненай. Урачыстасць падагравала і прысутнасць гераніні паэтычнай кнігі юбіляра «Докшыцкі каравай» Ульяны Крышталевіч. Сам я на той вечарыне «засвяціўся» і як выступоўца, і як аўтар будучага рэпартажу. Шумным, цікавым і вясёлым атрымалася тое ўшанаванне, асабліва яе другая застольная частка. Сталы дэманстравалі моц і сілу беларускага застольнага госцеразгару, уменнем здзівіць і смакам, і водарам. Гэта была толькі першая частка неафіцыйнага святочнага мерапрыемства, другая працягвалася ўжо ў гасцініцы. Была, здаецца, і трэцяя частка, ужо ў дарозе, калі вярталіся ў Мінск.

Праз дзень, насунуўшы на вусны слухаўкі, я сядзеў у студыі і выбіраў з усяго запісанага на плёнку самае «смачнае». А неўзабаве рэпартаж з вечарыны прагучаў у эфіры, і я задаволена пацяшаўся тым, што вось дагадзіў аўтару юбіляру, што пра ягонае свята даведлася ўся рэспубліка. Аж тут выклікаюць да вышэйшага начальства.

— Што гэта ты ўтварыў? — строга спыталі мяне.

— Што я такое ўтварыў? — спалохаўся адразу.

— Ты рассакрэціў дзяржаўную таямніцу, больш таго — таямніцу ваенную. Увесь Галоўліт цяпер толькі і трубіць аб гэтым, — крычаў, нервова тупаючы па пакоі, начальнік. Не адразу дайшло да мяне, у чым жа мая віна. А была яна ў тым, што ў выпускным лістку, які заўсёды чытае дыктар, але не чытае ўсёвідзячы цэнзар, было напісана: «На вечары прысутнічалі рабочыя, калгаснікі, воіны Савецкай Арміі...»

— На хрэна табе былі тыя воіны? — крычаў начальнік. — Ты што, не ведаеш, што ў раённых цэнтрах яны не павінны быць.

Выходзіць, я вінаваты, што ў Талачыне яны былі. Мая страта пільнасці каштавала добрага наганяю не толькі мне, але і майму начальству. Але на гэтым усё не скончылася. Я адразу стаўся «героем» усіх вялікіх і малых нарад. Дзе толькі не зойдзе гаворка пра журналістскую пільнасць, тут адразу ж згадваюць і маё прозвішча. Але ж як згадваюць! І цягнулася так бясконца. «Няўжо ж ніхто пасля мяне так і не правініўся?» — думаў я часамі. Выходзіла, што ніхто.

Мінула некалькі гадоў. І сам я даўно ўжо забыўся пра той выпадак, ды вось на адной з нарад чую: «Павучальны тут выпадак з Камейшам...» І ўсе, хто сядзіць у зале, адразу паварочваюцца ў мой бок, нават тыя, хто не ведае мяне.

Не выцерпеў я, адразу ж пасля тае нарады пайшоў да таго, хто зноў папракнуў мяне ў «страце пільнасці».

Начальнік, якога ніколі не бачылі без цыгаркі, прапанаваў цыгарэціну і мне, ды неяк весела крутануўся ў крэсле. Тады я і выказаў яму сваё крыўдаванне:

— Ну, колькі ж можна, Міхаіл Андрэевіч, згадаць даўно мінулае і забытае?

— Усё правільна, — адказаў ён. — Пара і забыцца. Але ж дужа спадручны прыклад. Ты ведаеш, як страляе!..

І рассмяўся. А прыклад той, як мне казалі, яшчэ не раз «страляў». Добры прыклад бывае даражэйшы за падарунак.

* * *

Паэты маюць звычку занатоўваць свае думкі на чым толькі можна, што трапіць пад руку: на абрыўку газеты, на пачку ад цыгарэт, а то і на нейкім квітку, і ўжо ў самым крайнім выпадку — на грашовай купюры. Бо думка тая, як птушка, толькі выпусціў — і ўжо можаш не злавіць. Колькі разоў даваў сабе зарок насіць у кішэні хоць нейкую запісоўку. Дзе там, заўсёды не да яе. Запісваю ўсё на тых жа абрыўках-паперках. Часам іх набіраецца цэлыя кішэні. Сядзіш тады, перабіраеш, перачытваеш, нешта выпісваеш, а потым кідаеш у печ. Раней думаў, што я такі адзін. А потым пераканаўся, што падобных да мяне многа.

Неяк, яшчэ ў свае маладыя гады, спяшаўся на працу, у рэдакцыю. І толькі гэта намерыўся заскочыць у трамвай, як пачуў голас Алеся Ставера:

— Казімір! Куды так спяшаешся? Пачакай, братачка, пагаворым. — А сам бачыць, што спяшаюся на працу.

— Ды пачакае тваё радыё, — кажа. — Давай во пройдземся па паветры, пагаворым.

І так шчыра просіць, што цяжка адмовіць. Угаварыў. І пайшлі мы з ім пешшу па ўсёй Даўгабродскай. А з Алесем ідучы, дужа не разгонішся. Ступае ён, не спяшаючыся, прыкульгваючы, як кажучы калегі, па-байранаўску. Так і тэпаем, пра нешта гамонячы, а я сам сабе яшчэ злуюся, хоць і не паказваю гэтага. Заўважыў, што ідзе ён неспакойна. Дзе на шляху ўбачыць урну са смеццем, кідаецца да яе, нават руку туды засоўвае. А я ўсё бокам-бокам паўз яго: яшчэ чаго добрага падумаюць, што бутэлькі збіраем. Такім вось чынам датапа-

лі ажно да «Вячэрняга Мінска». І тут, на самым рагу дома, ён убачыў чарговую урну. Ды як кінецца да яе. Сунуў руку, крыху пакалупаўся, ды як закрычыць:

— Ура!.. Знайшоў!..

Нехта з пракожых азірнуўся. А ён ідзе да мяне, разгортвае пакамечаную паперку, вочы ззяюць ад шчасця:

— Гэта ж, брагачка, я тут такую думку запісаў, а потым разам з пачкам цыгарэт і выкінуў... Не запомніў, у якую сметніцу. Але, бачыш, знайшоў. Ах, як добра... Ну яна ў мяне цяпер выбухне!

І тут жа адразу пачаў развітвацца:

— Ну то ўжо ідзі. Не буду цябе затрымліваць.

Я развітаўся і сам сабе падумаў: «А навошта ў гэтым творчым пошуку патрэбен быў я?» Хоць за паэта радасна: добрая думка і сядро смецця не губляецца.

* * *

Паэт А. лічыў сябе шчаслівым чалавекам. Пісалася яму лёгка, выдавалася таксама. За тую ж творчую капейчыну мог утрымліваць немалую сям'ю. У маладосці ён часта сустракаўся, падымаў чарку з А. Твардоўскім, М. Ісаккоўскім, А. Пракоф'евым. Часам паказваў знаёмым, ганарыўся кнігамі з іх цёплымі аўтографамі. А неяк паэту патэлефанавалі з букіністычнага магазіна і папрасілі неадкладна зайсці. Дзеля чаго, не казалі. Паэт хуценька апрануў свой шляхецка-чысцюткі гарнітур і накіраваўся да магазіна.

У кнігарні загадчыца паказала яму тыя самыя кнігі з аўтографамі рускіх класікаў, якімі ён дагэтуль хваліўся перад іншымі.

— Вы і праўда прадаеце гэта багацце? — здзівілася загадчыца.

Гневу паэта не было меры. Кнігі яму, вядома, вярнулі. А хто ж тады асмеціўся аднесці іх на продаж? Казалі, што гэта былі паэтавы дзеці.

* * *

Жаданне друкавацца... Што гэта такое? Найлепш пра тое ведаюць тыя, каго не хочучь друкаваць. У жыцці мне даводзілася бачыць самых розных рэдактараў. Памятаю тых, што скрупулёзна правілі, нават перапісвалі чужыя тэксты. Сустракаў і тых, што бракавалі і не давалі ў друк вартае таго друку. Ведаў і самых розных аўтараў. Аднаго перапішаш так, што ад яго і кропкі не застанецца. А ён табе і слова на гэта гнеўнага не скажа: абы надрукавалі. А іншаму адно толькі слова падкрэсліш: на дыбы становіцца. І ўсё ж сямю-таму хочацца дапамагчы, выцягнуць ці падцягнуць, асабліва калі гэта аўтар малады. Добра, калі і ў рэдактара, і ў аўтара ёсць узаемапаразуменне. Горш, калі яго няма. Самых розных прыкладаў і таго, і другога было ў маёй рэдактарскай працы нямала.

Вось і зусім нядаўна, вырашыўшы падтрымаць аднаго правінцыйнага вершатворцу, паправіў некалькі ягоных радкоў, прыбраў русізмы. І твор з'явіўся ў друк. Думаў, аўтар будзе ўдзячны. Але неўзабаве атрымаў гнеўны ліст. У мой адрас сыпаліся самыя нечаканыя пагрозы. Урэшце аўтар гразіўся падаць на мяне ў суд за яго сапсаваны верш. Вось і сяджу, і чакаю судовай позвы, спадзеючыся, што суд будзе справядлівы.

* * *

Графаманія — хвароба таксама злаякасная. На жаль, і самі хворыя, і лекары яе часта замоўчваюць.

* * *

На пасляваенным пушчанскім хутары паперы не было, і заядлыя курцы дапальвалі апошнюю старонку з маёю калыханкаю. А заклапочаная гаспадыня, захінуўшы ў нейкую анучу, хавала ў запеку стары зачытаны лемантар, прыгаворваючы: «Што ж гэта будзе, калі справа дойдзе і да яго».

* * *

Гэтыя кудзелістыя навальнічныя аблокі чамусьці нагадваюць разбэрса-ныя, узарваныя ветрам кудлы д'ябла.

* * *

Стол быў густа прапчатаны застыглымі кружочкамі ад вінных шклянак. Нават адчувалася, што тыя спрачаліся паміж сабой.

* * *

Не такая ўжо гэта велікадушнасць кінуць вясёлым галубам кавалак сухога батона, куды высакародней запрасіць на начлег бамжа.

* * *

Паэзія правяраецца крытыкамі, а сяброўства — дарогамі.

* * *

Усё пад націскам часу ці губляецца, ці згладжваецца ў памяці чалавека, але ніколі з яе не знікае. Ляжыць дзесьці там, прытайшыся на нейкай паліцы, як забыты рукапіс. А здарыцца, і аднойчы прачнецца ад нейкага штуршка ці выплыве нечакана з нейкага дзіўнага сну.

Сёння, недзе пад раніцу, калі сны самыя моцныя, прысніўся мне былы шафёр М., з якім мы калісьці змералі нямала кіламетраў па дарогах Беларусі. Прысніўся без машыны і дарогі, у нейкім чужым лесе, але такі зацяты, марудлівы ды ўпарты, якім потым і паўставаў з памяці.

Дзіўнаваты быў чалавек. Яго службовую шэрую 21-ю «Волгу» даўно можна было здаваць на металалом, ужо і бярозка на прагніўшым заднім крыле пачынала расці, і верх увесь пад сонцам і дажджом стаўся невядома якога колеру, а ён усё ездзіў на ёй, вазіў нас, здатных да прыгодаў журналістаў. Паважліва бярог і баяўся, каб не зліняў на дзверцах надпіс — «Белрадыё». Дзе б і колькі ні спыняўся, а перш чым сесці за той самы рулявы абаранак, некалькі кругоў зробіць вакол самога самахода, абгледзіць-абмацае ўсё і зверху, і знізу, і з бакоў і толькі тады пачне заводзіць матор. І ніхто яму тут не пакамандуе, над ім камандзіраў у дарозе няма. Ты яму нешта кажаш, а ён глядзіць на цябе і ўсе твае словы прапускае міма вушэй. Характар!

Машына была абсталявана так, што правае месца ад кіроўцы займала высокая скрыня з магнітафонам. У дарозе яна заўсёды зачаклёная ў зялёны брызент. А ззаду на прасторным трохмесным, седлаве калышамся мы з тэхнікам гуказапісу. Было ля нас яшчэ адно вольнае месца, якое часта адда-

валі шчасліваму спадарожніку. Любіў М. пасажыраў-спадарожнікаў, асабліва пажылых кабет. З тых і капейчына нейкая на гарбату будзе, і навін тутэйшых пад самую завязку хапае.

Дарога з М. заўсёды здавалася доўгаю, а іншай яна і быць не магла. Стрэлка спідометра старой дабітай машыны рэдка калі перацягвала за лічбу шэсьдзясят. З М. добра было ехаць пасля бяссоннай ночы, аддаючыся дарожнай дрымоце пад вуркатлівую калыханку, што спявалі матор разам з дарогаю, зрэдку расплюшчваючы вочы на чарговым выпадковым прыпынку. А прыпынкіца М. любіў ля кожнага сельмага. Адтуль яго ніякімі малітвамі не вырвеш добрую гадзіну. Зойдзе за парог, стане ля прылаўка і будзе стаяць ля яго, не зводзячы вачэй з адной кропкі, будзе абавязкова таўчыся вакол кабет-пакупніц, разглядаць, нават кратаць рукамі нейкі там крэпдэшын на сукенку, а то пачне вярцець у руках ды правяраць на звон просценькі фарфоравы кубчак. І не купіць нічога, пойдзе з пустымі рукамі, яшчэ доўга аглядаючыся на расчыненыя дзверы сельмага. А ў дарозе пашкадуе, што не купіў таго кубка і тут жа супакоіць сябе: «Нічога. Яшчэ ж назад вяртацца будзем».

Начных дарог не любіў. Колькі разоў, бывала, прыпынімся дзесьці на паўшляху, там жа, у машыне, і начуем, лаючы яго пры гэтым на чым свет і прадаючы дрыжыкі. Не паеду, кажа, нізашто. Яго, бачыце, машыны слепаць сустрэчныя. А іншых, што, яны не слепаць? Такі вось упарты. Таму, адпраўляючыся ў дарогу з М., заўсёды бралі і штосьці трапічна-моцнае для сугрэву, нават калі гэта была раніца — ці мала што ён выкіне на незнаёмай дарозе.

Усе, хто выпраўляўся з ім у тую дарогу, не праміналі, каб пасмяяцца, сказаць нешта падколістае, нават здзеклівае дзіваку-вадзілу. І я не быў лепшым за іншых. Але аднойчы пасля зімовай, хоць і не надта далёкай, але цяжкаватай паездкі, мае адносіны да М. рэзка памянліся.

Быў зімовы марозны вечар, ужо добра сцягнула, а мы кіраваліся з Івянца на Рубяжэвічы. У машыне толькі мы ўдвух — ён ды я. Спяшаліся, каб завідна патрапіць у мае Малыя Навікі, дзе меліся пераначаваць, аднак забавіліся, ледзь паўзлі па слізкай дарозе. Рубяжэвічы былі недзе яшчэ далекавата, за гарою, наперадзе леваруч выбліснула вечаровымі вокнамі вёска Буцькавічы.

І тут, не даязджаючы некалькі метраў да павароткі на яе, М. тармазнуў. Машыну крутанула, яна развярнулася, і перад яе памянўся месцамі з багажнікам. М. аспярожна выраўняў машыну, а я ў святле фар убачыў чалавека, які ляжаў на ўзбочыне дарогі. Не ведаю, як М., а я разгубіўся.

— Трэба памагчы чалавеку, — сказаў М.

Мы выйшлі з машыны і падышлі да чалавека, які ляжаў. Гэта быў мужчына, ужо не малады, у цемры цяжка было і разлічыць, якога ён узросту. Мужчына спрабаваў падняцца, але гэта яму не ўдавалася, ён голасна мацюкаўся. А на каго, было не зразумела. Магчыма, і на нас.

— Ды п'яны ён, — зразумеў я адразу. — Не хапала нам яшчэ прыгод.

— Ну і што, хай сабе і п'яны, трэба яго ў машыну, — затупаў устрывожана М. — Чалавека кідаць нельга.

Мне хацелася запярэчыць, што не мы яго тут паклалі, але я прамаўчаў. Пачалі ўдвух падымаць нямоглага, цягнулі за рукі, нават штырхача далі пад бок. Мужчына быў высокі, грузнаваты. З вялікімі намаганнямі паставілі яго на ногі і сяк-так упіхнулі на задняе сядзенне. У машыне выратаваны адчуў сябе і зусім героем, пачаў нешта спяваць, кідацца ў абдымкі.

— Дзе ты жывеш? — нецярпліва дапытваліся мы.

— Вы мяне не чапайце, я вас перастрэляю!.. — лаяўся мужчына.

— У Буцькавічах жывеш? — зноў перапытаў я.

Тут ён нібыта крыху працверазеў, нават арыенцір назваў:

— Злева, трэцяя хата.

Мы неўзабаве спыніліся ля трэцяй хаты. Там, за вокнамі, слепавата гарэла святло. Адчувалася, што працаваў тэлевізар. Мы пастукалі ў шыбіну. Тут жа з хаты, завязваючы на хаду хустку, выбегла жанчына. Скрыпнулі дзверы і ў суседняй хаце.

Мы адчынілі дзверцы машыны і паказалі на мужчыну:

— Ваш?

— А божачкі мае, — залямантавала жанчына, — забілі бацечку нашага, бандыты няшчасныя.

— Ды не забілі, а выратавалі, — супакойваю кабету. — А то замёрз бы на марозе такім...

— Спаць вунь улёгся на дарозе, — уставіў сваё слова і М.

— Дык чаго вы, паганцы, напаілі яго? — не сунімалася жанчына.

У грудзях у мяне закіпела нядобрая хваля.

— Хто яго паіў?! Мы першы раз яго бачым, — агрызаўся М.

Прыбеглі суседзі, дапамаглі выбавіць п'янага з машыны.

— Вы дзякуй людзям скажыце, што падабралі п'янтоса гэтага, — заступілася за нас суседка.

Я гатоў быў пабіць міласцівейшага М. за яго мяккацеласць і дабрыню. А ён усё паўтараў:

— Не, нельга кідаць чалавека, які б ён ні быў.

І пераканаў, супакойў маё сэрца толькі потым, у дарозе. Дзякуй, здаецца, нам ніхто так і не сказаў.

«Вось табе і М., дзівак наш славуты, — разважаў я потым. — Не кінуй, бачыш, чалавека, не праімчаўся, адвёўшы вочы». А іншы б і ў той бок не глянуў: «Ляжыш, ну і ляжы сабе, твае гэта праблемы. Не я цябе паіў». Эх, ці мала сёння тых самых «іншых». І праязджаюць, і праходзяць раўнадушна, адвёўшы ўбок вочы, каб і, бачачы, не бачыць.

І мне, маладому тады, урок які адразу! Я і сёння з павагай згадваю шафёра М. і кажу сам сабе і ўсім астатнім: «Паболей бы нам, людзі, вось такіх дзівакоў!»

* * *

Почырк чалавека часта бывае падобным на яго паходку. І ніякімі ўрокамі чыстапісання, ніякімі пропісямі яго ўжо не паправіш.

* * *

Калі б з таго свету падняўся бацька, ён бы, напэўна, пасмяяўся з усяго таго, што зараз дзеялася ў гэтым свеце. А можа б, разгневаўся і зноў вярнуўся ў свой вечны сон. Гневацца ён умеў. А дзеялася на свеце гэтым вось што. Неўзабаве пасля смерці бацькі ўзнікла пытанне аб перапісе ўсёй маёмасці — і хаты, і таго, што ў хаце і вакол яе, на маці, бо ўласнікам, гаспадаром усяго, як і павінна быць, лічыўся ён, бацька. Вось тут усё і пачалося.

Паехаў я ў Стоўбцы, у тую самую кантору, дзе ўсё дзейства і павінна імем закона дакументавацца, а там мне — ад варот паварот.

— Шаноўны Казімір Вікенцэвіч, — кажуць, — «маёнтак» бацькаў на маці перапісваць не можам, хіба што на вас з братам.

— Як гэта? — уздыбіўся я.

— А так... Пакажыце дакумент, што маці ваша была ў шлюбе з бацькам!..

Заняло ў мяне адразу дыханне, адняло мову. Канечне, мы з братам — не дакумент. І тое, што бацька з маці душа ў душу пражылі больш за паўсотні

гадоў, не ведаючы сну і адпачынку цягнулі разам гаспадарскі воз, гаравалі і бедавалі, — таксама не дакумент. І тое, што пра гэта ўсё не толькі ў нашай вёсцы ведаюць людзі і могуць пацвердзіць, — таксама дакументам не лічыцца. Патрэбна тая самая дзяржаўная паперчына з пячаткай. А яе ў маці не было. У сельсавеце свой шлюб засведчыць бацькі, вядома ж, не маглі: не існавала проста ў вайну таго сельсавета. Шлюб бралі ў Дзераўнянскім касцёле. Запіс у касцельнай кнізе — гэта ўжо дакумент. Ведаю гэта, бо сам калісьці ўзнаўляў метрыку па запісе ў кнізе Рубжэвіцкага касцёла. Там і дакладную дату свайго нараджэння даведаўся, а так да дзясятага класа хадзіў я на год маладзейшым за сябе.

І адправіліся мы з мамай у Дзераўнянскі касцёл. Старэнькі і ўжо нямоглы дзераўнянскі ксёндз сустрэў нас у плябаніі, і размова наша была хоць і працяглай, але не суцяшальнай. Метрычная кніга ў касцёле не захавалася. Не знайшлося яе і ў архівах. Знікла яна бяследна ў гады вайны. Вось цяпер і даказвай, што твая маці ёсць твая маці, а яшчэ — жонка твайго бацькі. Прыкладна гэтак я пажартаваў і гэтым пакрыўдзіў маму. Але даказваць усё ж давлялося праз народны суд.

Гарачым ліпеньскім днём 1998 года, якраз у панядзелак, на раніцу якога было прызначана судовае пасяджэнне, мы ад'язджалі ў Стоўбцы. У маіх «Жыгулях» акрамя маці сядзелі яшчэ двое сведак: дзядзька Юзік, далекаваты сваяк па бацькавай лініі ды цётка Анця, добрая сяброўка маці, таксама ўжо ўдавіца. Перажываў я, баяўся за той суд: хто ж яго ведае, як ён усё вырашыць. А дарога ўжо на самым пачатку не абяцала нічога добрага. Толькі даехалі да Гуменаўшчыны, а гэта добрых пяць кіламетраў, як маці раптам схямянулася: дакументы дома забыла. А прыкмета даўня яшчэ кажа? Калі вяртаешся, нешта забыўшы, — абавязкова не пашанцуе.

Мы вярнуліся, схапілі на стале мамін пашпарт, пенсійную кніжку. Да пачатку судовага пасяджэння часу яшчэ хапала. Яно было прызначана на дваццаць гадзін. Едзем, а сведкі мае ўсё ахваюць ды охваюць.

— Што я буду гаварыць? — трывожыцца цётка Анця. — Дальбог, не ведаю.

— Скажы, што гулялі разам, маладыя. Помніш, як жаніліся, — падказвае дзядзька Юзік.

— Во-во, скажу, што каляжанкамі былі, — падхоплівае цётка Анця.

— І пражылі паўжыцця сцяна ў сцяну разам, — падказвае ўжо маці.

— А я раскажу, што быў на вяселлі вашым, — упэўнены за сябе дзядзька Юзік.

Гаворку нашу перапыняе новае нешанцаванне. Машыну рэзка тузанула і павяло. І я адразу зразумеў, што трэба мяняць кола. Спыніўся, хуценька выцягнуў дамкрат і пачаў падважваць машыну. Спусчанае кола памяняў хуценька на запаску. І мы зноў едзем, апраўдваючыся перад сабой і дарогай тым, што сёння ўсё ж панядзелак, не той дзень, каб вырашаць нейкія сур'ёзныя справы. Але што мы зробім, калі вырашаць іх трэба.

Каля будынка суда людна. Адны ў яго заходзяць, другія выходзяць, трэція толькі збіраюцца заходзіць. Людзі судзяцца. У цемнаватым доўгім калідоры шмат пустых крэслаў. Там, пры самых дзвярах, прыселі і мы, пачалі цяпіліва чакаць сваёй чаргі. І неўзабаве дачакаліся. На пасяджэнне нас запрасілі ўсіх разам. І была гэта ніякая не зала, а проста рабочы пакой судзі. Сам судзія, мужчына сярэдніх гадоў, рабіў уражанне чалавека прыемнага, заклапочанага, не было на яго твары нейкай напускной суровасці, якая б яму патрабавалася па чыне. Сваю гаворку ён пачаў, задаўшы некалькі пытанняў маці. А потым перайшоў да сведак.

— Ну што вось вы можаце сказаць па сутнасці справы? — падняў ён дзядзьку Юзіка.

— Я вам нагавару, вы толькі запісвайце! — выпаліў дзядзька.

Запісвала якраз сакратарка, маладая чарнявая дзяўчына.

— Вы гаварыце толькі па сутнасці справы, — паправіў дзядзьку суддзя.

— Я толькі па справе, — не стушаваўся дзядзька. — Ну я быў у Вінцука з Ядвіняю на вяселлі. Там, на хутары, гулялі...

— Якую-небудзь падрабязнасць з вяселля памятаеце? — пацікавіўся суддзя.

— Чаму ж не... Ужо ж вайна ішла. І партызаны там былі. І быў гэты, як яго, малы такі, з Беламошша. Дык ён, нечага раззлаваны, як падскочыць, як пальне з нагана па столі. Усе аж умлелі...

— Нікога не забіў? — усміхнуўся суддзя.

— Ды не. Але напалохаў...

— Ну і добра, — яшчэ больш павесялеў суддзя.

А дзядзька працягваў:

— Задзіра нейкі быў. Некалі ж, ведаеце, пане суддзя, ніводнае вяселле без бойкі не абыходзілася. А тут яшчэ вайна. Дык чаму б і не пальнуць?..

— Зразумела. Сядайце, — прамовіў суддзя.

Цяпер прыйшла чарга цёткі Анці.

— А што вы можаце сказаць па сутнасці справы? — лагодна звярнуўся да яе суддзя.

— Многа чаго магу, — пачала цётка. — Хто ў Малых Навіках Камейшы не ведаў? І гаспадар добры быў, і сем'янін, з Ядвіняй, маёй каляжанкай, значыцца, душа ў душу жылі, двое сыноў вунь вырастцілі...

— Ну а вы хоць вяселле помніце? — перапыніў яе суддзя.

— Чаму ж не. Дык я ж і ў касцёле была, як шлюб бралі.

І тут цётка кінулася ва ўспаміны. А суддзя мнагазначна паглядзеў на гадзіннік і ўрэшце прыпыніў свой допыт.

Вярталіся мы са Стаўбоцоў у добрым настроі. Суд вырашыў матчыну справу станоўча. Дома мама накрыла стол. І цяпер тое, што трэба было казаць на судзе, лёгка і весела казалася пад чарку, якая ішла таксама лёгка і весела.

— Налівай, — падбадзёрваў мяне дзядзька Юзік. — Вінцука памянём. Ён во і памёр, не ведаючы, што Ядвіня не яго законная жонка.

— Гэта ж і праўда, — падхапіла ўжо цётка Анця. — Ніхто ж і не падказаў, каб замальдаваліся потым у сельсавеце.

— Усё было б законна, калі б не згубілася тая касцельная кніга, — адста-віў убок чарку дзядзька Юзік.

З-за стала ён падымаўся з цяжкасцю. Калі я праводзіў яго дамоў, ён плакаў і згадваў нешта сваё. Ішоў пахістваючыся, часта спыняўся і, абдымаючы мяне, усё паўтараў:

— А суд мы выйгралі!

Да хаты нашага галоўнага сведкі мы ішлі доўга і прыйшлі, калі ўжо добра звечарэла.

— Зойдзем да мяне. Я цябе пачастую такой збажуўкай, — цягнуў мяне дзядзька ў хату. Я адмаўляўся. А ён настойваў. Нарэшце махнуў рукою:

— Ну ладна. Ступай. Толькі кола не забудзь заклеіць. Без запаскі на машыне толькі неразумныя ездзяць.

* * *

БДУ. Як магічна гучала для мяне гэта абрэвіатура ў першы год майго студэнцтва! Гэта надавала мне больш чым трэба ганарыстасці. І вось аднойчы

тупаю, сышоўшы з аўтобуса, да сваіх Малых Навікоў. А хады будзе добры пяток кіламетраў. І ў спадарожнікі мне трапляецца высокі інтэлігентны незнаёмец. Разгаманіліся. Я пахваліўся, што студэнт, а яшчэ пішу вершы. А ён тут і давай мяне экзаменаваць. Пачаў цытаваць радкі:

Народ, Беларускі Народ!
Ты — цёмны, сляпы, быццам крот.
Табою ўсягды пагарджалі,
Цябе не пушчалі з яра...

Цытуе, а сам хітравата дапытваецца: «А ведаеш, чыё гэта?» Я не ведаў, ды і чуў упершыню. А ён, задаволены сваёй перамогай, ужо развітваючыся, сказаў: «А гэта, дарагі мой, Багдановіч». Мне было сорамна. З Багдановіча я ведаў хіба што верш «Слуцкія ткачыкі» па школьнай хрэстаматыі. Вярнуўшыся потым у Мінск, пайшоў у бібліятэку-«Ленінку», заказаў томік Багдановіча. Але верша, які цытаваў незнаёмец, здаецца, не знайшоў. Пра Багдановіча, як пра класіка, гаварылі тады яшчэ вельмі сціпла, ці не баючыся пакрыўдзіць двух ужо непакісна-трывалых класікаў. Але ж як сёння хораша ім у вялікім і пашанотным трыадзінстве! Ды і нам — таксама. Хораша і велічна ад іх вялікасці. А мне ўсё яшчэ сорамна пры ўспаміне пра незнаёмца на даўняй дарозе.

* * *

Хітраватыя дразды з самай раніцы выглядаюць ужо даспелую, адзіную ў нашым двары дачную чарэшню. Двое сядзяць на провадзе электралініі і так залівіста выспеўваюць свае вясёлыя песні, а іншыя гэтым часам кідаюцца незаўважна ў лісце і пачынаюць дзяўбці чорныя сакаўныя ягады. Адчыняю абло на другім паверсе і ў які ўжо раз сваруся:

— Я вам, хітруны, зараз паспяваю!..

А ў адказ нібыта чую такое:

— А хто табе за так спяваць будзе?!

Не скажаш ім, на жаль, што сам я апошнім часам вельмі шмат спяваю проста за так.

* * *

Вінаградная лаза каля майго дачнага дома выплела цэлы зялёны прыдомак. Пад яго зялёнай стрэшкай можна схаваць і машыну. Ну чым не гараж — ціха, утульна і густа, нават промень сонца і ліўневы струмень не прабеўца. Гляджу, як чапляюцца за ўсё жывое і нежывое зялёныя выкручастыя кіпцікі, і на душы робіцца весела, як ад таго віна, што яшчэ будзе.

* * *

Сіняя гожая кветка, якой зацвіў баклажанавы куст на градзе, нагадала ордэн, што добра глядзеўся б на нейкай каралеўскай стужцы, але і каралеўству гарода яна таксама пасуе.

* * *

Чалавек, беднаваты на грошы, ходзіць заўсёды з думкай, як іх знайсці. Некаторым шанцуе, знаходзяць. Лепш за ўсё, вядома, натрапіць на нейкі

кашалёк. І хай бы яго згубіў які багаты чалавек. Багатага беднаму ніколі не шкада. З такою думкаю па жыцці хадзіў і мой знаёмы. І вось аднойчы ў далёкай і нуднай, на цэлы дзень, дарозе, калі недзе ў лесе дзяўчатам быў загад пайсці налева, а хлопцам направа, пад ялінкай, якую ён лашчыў сваім гарачым струменем, глянулі на яго пакамечаныя і немалыя па лічбах паперкі чужой валюты. Імі нейкі багацей чыніў тое, аб чым мне зараз сорамна пісаць. І заскакала заечымі скокамі ў чалавека сэрца: «Падняць ці не падняць?» Можа, усё ж падняць, а потым і адмыць твая паперкі? Хто будзе ведаць? Але ж як агідна. Пастаяў, пакрывіўся, плюнуў і пайшоў. Перамог усё ж самога сябе. А потым нават хваліў сябе: «От які я маладзец, не спакусіўся, не падняў, перамог сябе самога». Як многа часам значыць для чалавека перамагчы сябе!..

* * *

Позні вечар на лецішчы пры глумна-вясёлым тэлевізары і ясным паскокванні агню ў стаяку. Сумнаватая неведомасць пра дзень заўтрашні, здаровы холад за дзвярыма знадворку і адна з нейкіх цёплых згадак пра вёску, куды, на жаль, не зазірнеш праз экран тэлевізара. Але думкі якраз імкнуцца туды. А куды ж ім яшчэ? І тут у вачах як бы між іншым учарашняе сцюдзёнае перадвечароўе з курлыканнем журавоў. Ах, як яны хораша выструненым ды заостраным жывым, развітальным клінам прачарцілі неба! Якая зладжанасць строю, руху крыл, плачлівага падгалосся! Ім адна дарога — у цяпло, на поўдзень. А мне сюды, бліжэй да стаяка з цяплом ды ўспамінамі. Балазе ўспамінаць ёсць што.

* * *

Карэспандэнт тэлебачання задае пытанне хлапчуку:
 — Ці прагульваеш ты ўрокі?
 — Ага, — кажа, — прагульваю. Учора беларускую мову прагуляў.
 І засмяяўся. Э, хлопча, ты толькі нейкую гадзіну яе прагуляў. А намнога старэйшыя за цябе — цэлыя дзесяцігоддзі.

* * *

У ранішняй нядзельнай тэлеперадачы чарговы «герой» рыхтуе сняданак. Далікатэсных прадуктаў у яго цэлы стол.
 — Зараз нешта такое зварыць, — кажа гаспадыня каля тэлевізара.
 — З такім наборам і дурань зварыць, — скептычна махае рукой гаспадар. — Хай бы ён з тапара суп зварыў, такі разумны.

* * *

Ружовы дажджавы чарвяк у пальцах рыбалова малое вачам даволі прываблівую серабрыстую рыбіну.

* * *

У веснавым садзе ўсё слепне ад дзіўнага святла. Май запаліў жырандолі расквітнелых яблынь. Дзіўнае бела-ружовае святло суквеццяў соладка раска-

лыхвае вясёлая, жыщесцвярджальная музыка пчол. Цёпла, светла, урачыста і велічна вачам і душы!..

* * *

Грады ў садзе зацярушаны сняжком апалых пялёсткаў. І па іх боязна ступаць маладому дажджу.

* * *

Павага да мурашкі, што цёпла паўзе па дачным стале, і непрыняцце мухі, якая, хітруючы, спрабуе сесці на акраец хлеба ў вашай руцэ.

* * *

У сённяшніх песнях словы страчваюць сэнс, а музыка — мелодыю. Як растлумачыць новым творцам, што, страчваючы, нічога не набудзеш?

* * *

Як пачуваецца птушка, што толькі-толькі звiла сабе гняздо і засялілася ў яго? Ніхто вам пра гэта, нават яна сама, ніколі не раскажа. Але чалавек можа зразумець гэта сваім жыццёвым вопытам, чалавечай дагадкай і радасцю.

* * *

Цёплы, з расой пасля дзённага дажджу, надвячорак. Выйшаў на ганак, і так захапіўся, расчуліўся салаўіным канцэртам. Ах, якія каленцы, пераломы ды пералівы! І гэта, відаць, на ўсю ноч. А душа, хоць і падпявае салаўю, а сама маркоціцца.

* * *

І бярозы, і сосны вельмі цудоўныя, песенныя дрэвы, але над імі так паздзекаваліся варвары ад паэзіі.

* * *

Якая высакароднасць — стварыць скрыпку, каб на ёй ігралі і шалелі ад славы іншыя, а цябе нават не ўзгадвалі!..

* * *

Пры самым пні, у пабітай вузлаватымі нарастамі старой бярозавай кары, у сухаватых яе баразёнках, ручаіняцца і прысалоджваюцца першым веснавым сокам мурашы. Часам рух іх мне нагадвае шумлівую мітусню густа заплечных гарадскіх вулчак. Але тут усё пад знакам цішыні.

Хутка ўсё гэта скончыцца зялёным успыхам на выстуджаных за зіму кронах. Адно дрэва падпаліць другое. І ў кожнага — свой час. Сваім часам усё і цікавае. Свой час, напэўна, павінен быць і ў творцы. У кагосьці ён меншы, у кагосьці большы. А пра тое, што ён «свой», часта даведваюцца са спазненнем.

* * *

Пра паэта часта пішуць, абмінаючы яго асобу. Але нават адна дробязь з жыцця творцы бывае мацнейшай за ўсе аргументы крытыка.

* * *

Люблю слухаць, як шуміць, спрачаючыся з ветрам, наш амшарок, галіны якога ледзь не кранаюцца маіх вясковых акон. Шум гэты нагадвае часам хвалю марскога прыбою, што нябачна коціцца па самых верхавінах і перарастае ў магутны вал, дзе зліваюцца ў адно: і стогн, і трывога, і нават якаясь незразумелая пагроза, а то і нейкі напамін. Заслухаюся — і чую, што нечага мне не хапае ў гэтай з маленства знаёмай шумлівасці. Што ж гэта не дае спакою маім вушам, а заадно і душы? Ага, згадалася. Не хапае задумлівага гуду праводоў. А яны, ухапіўшыся за зялёныя шклянныя кубачкі на слупах, спявалі мне некалі такія мелодыі. Сумнаватыя, праўда. Вось і яны ўжо ў мінулым. А тыя, правільныя, што разгоніста працягнуліся праз усю пушчанскую далеч, — тыя нямыя.

Але з'явілася іншая мелодыя. Яе спявае новая шаша-асфальтаўка за сцяной. Ды мяне, ужо даўно гарадскога, гэта музыка амаль не трывожыць. Урэшце, і шаша, і амшарок, і правяды нагадваюць чалавеку пра адлегласці, якімі лучыцца гэты свет. А сама пушча ўвесь час нагадвае пра карані, якім тыя адлегласці ўсё ж чужыя.

* * *

Як добра, калі ты прачынаешся раніцой, а ў цябе пытаюцца:
— Што будзеш есці на сняданак?

А ці мала на свеце і тых, хто прачынаецца з ужо гатовым пытаннем: «Што ж я на сняданак буду мець у роце?» А ў ледніку ягоным — пуста, а то і ледніка таго няма, а ў кішэнях і вецер не гуляў. Але думае ён не пра нейкую там страву «ўсухамятку», а пра тую самую пахмельную кроплю моцы. Тут жа апра-нецца ды сунецца ў нейкую хату, як носам чуе, дзе вядзецца тая самая кропля, хоць заўсёды яна скупая, вымаленая. Вось ён заходзіць у хату, прысаджаецца на нейкі табурэцік пры парозе і пачынае казаць усё тое, што трапляе на язык, дзе пачутае, а дзе і для гэтага выпадку прыдуманая. А ў прагных вачах зусім жа выразна напісана: «Ну наліце вы мне грамулю». Але не кажа пра тое, хоць гаспадыня і сама ўсё бачыць. І паводзіць яна сябе так, каб даць зразумець чалавеку, што не налье яму. Наколькі нецярплівы ён, настолькі цяярплівая і яна. Ну хто каго пераможа ў гэтым пачакальным спаборніцтве? Ужо ці не пятым кругам ідзе гаворка, а ён сабе сядзіць ды сядзіць. Потым возьме ды з неахвотаю зачарпне і вып'е ўчарашняй вады з вядра. І тут жа само знаходзіцца выйсце: убачыўшы, што ў вядры амаль пуста, тут жа схопіцца за дужку:

— Во, дык я вам вады прынясу.

І бяжыць да калодзежа. А гэта — як-ніяк паслуга. І за яе трэба плаціць. Недзе з нейкага закутка выцягне жанчына тую кроплю горкае муты:

— На ўжо, глыні. Бачу ж, што трываць цяжка.

І вось павесялелі, зайгралі вочкі ў ранішняга гасця і пасыпаліся з вуснаў такія абяцанкі:

— Я вам, цётка, і гною прывязу, і соткі заару, і...

— Добра-добра, заарэш, — ужо ледзь не гоніць яго кабета, ведаючы наперад, што гэта ўсяго толькі абяцанкі. — Ідзі, суседзе, ідзі! Мне пацеры гаварыць трэба.

Сусед хоць і ў касцёл не ходзіць, але з Богам сварыцца не жадае, а таму пацеры на яго дзейнічаюць. Малым і сам ён ведаў іх на памяць, часта яны і цяпер усплываюць самі па сабе ў галаве. Зачыняе дзверы ён нават з «дзякуем», а выйшаўшы з хаты, зноў задумваецца, на які б такі дымок, у які яшчэ дамок ды зазірнуць? Дзень толькі ж пачаўся...

* * *

Сын, калі прыязджае з горада, заўсёды разам з гасцінцамі прывозіць ёй і нейкія лякарствы. Яна, старая і знядужалая, ужо на адных тых аптэчных пігулках і трымаецца. Гэтым разам дастаў з сумкі і пудэлачак дарагой «ношпы». Яна дужа памагае матулі ў цяжкія хвіліны болю. Паставіла іх на стол пры ложку і па адной глытае, калі дужа забаліць. А тут забег гэты вясковы віус, прынёс бабулі дроў, вады, яна дастала з шафкі бутэльку і наліла яму чарку. І вось сядзіць ён, нешта сваё расказвае, пацягвае ўжо другім разам чарку, а сам усё на пудэлак паглядае. Ён даўно чуў пра гэтыя дарагія таблеткі, за якія вясковыя кабеты аддаюць апошнія грошы. Калі гаспадыня недзе адварнула-ся, ён схапіў той пудэлак ды і сыпануў усё яго змесціва сабе ў кішэню, а яго паставіў на тое самае месца на сталі.

Вечарам за тых таблеткі ён падымаў ужо большую чарку ў іншай хаце. А ў гаспадыні гэтай хаты моцна забалела пад грудзьмі. Яна кінулася да пудэлка, а ён пусты. Заплакала. А потым усё гадала, хто ж гэта мог такое ўчыніць. Усе здагадкі сыходзіліся на ім. «Але ж за руку я яго не злавіла», — казала сама сабе. Сёння тая рука падымае чарку ў нейкай новай хаце, а ногі баязліва абыходзяць бабуліну хату.

* * *

Гэты незвычайны куст маліны нейкім чудам прыжыўся ў маім вясковым гародчыку. Бо дзевяць астатніх, якія прывёз ад аднаго свайго знаёмага мінчаніна, засохлі, а гэты, самы жывучы, чамусьці ўпадабаў тутэйшую глебу. Ягады на ім буйныя, на добрую трускаўку выглядаюць. Мама мая потым ледзь не з плачам расказвала мне:

— 34 ягадкі налічыла я на тым кусце. Ну, думаю, праз дзень выспеюць, тады і сарву. А праз дзень гляджу: толькі адна ягадка чырванее. Нехта збродлівы абарваў ноччу.

Здагадаўся я адразу, хто той збродлівы. Птушкі, вядома. Апярэдзілі старую. Толькі як іх лічыць — сваімі ці чужымі?

* * *

Я падпісаў нашаму вяскоўцу сваю сціпую кніжачку «Вячэрняя малітва». Дужа дарагая для мяне кніжачка, і выдаў яе наш славуты зямляк Анатоль Грэкаў у добрапрадуманай серыі «Мне сонцам свеціць Наднямонне». Веча-

рам вясковец адчыніў дзверы нашай хаты яшчэ раз. У вачах яго гарэла дужа падкрэсленая хітрынка.

— На во, паглядзі, якую кнігу выдаў мой пляменнік.

Я ўзяў у рукі сапраўды важкаваты, глянцава-бляскавы, у добрай фарбавай размалёвае томік і знійкавеў: маім сціплым кнігам такія «адзежныны» і не сніліся. Адну з вокладак упрыгожваў партрэт пляменніка ў палкоўніцкай форме. Размашысты аўтограф зычыў: «Моему дяде на долгую памяць...» Ну а пра вершы казаць не буду. Думаю, чытач і сам здагадваецца, што гэта за вершы. Я перагартаў іх хуценька, праўда, на адным затрымаўся, бо там згадвалася маё прозвішча. Аўтар супрацьпаставіў чамусьці сваё майму. Гучала гэта прыкладна так: «Я, конечно, не Камейша, но пишу от всей души». Падколінка!..

«Можа, і праўда, Камейша піша не «ад усёй душы», — падумаў, напэўна, палкоўнікаў дзядзька.

Я гартаў атласныя старонкі, а ён хітравата сачыў за маім тварам і чакаў, што я скажу. І тады я сказаў тое, чаго ён не чакаў:

— Грошай няма куды дзяваць вашаму палкоўніку.

Пра вартасць самой кнігі я, вядома, прамаўчаў. Не ведаю, ці перадаў гэтыя словы ён самому аўтару, але сваёй падараванай кніжыцы мне стала шкада. А яшчэ горка падумалася вось пра што. Дажыліся мы да таго часу, калі чытачоў у нас зусім не засталася. Усе рынуліся ў пісьменнікі. Багатая і бедная графаманія святкуе сваю перамогу.

* * *

Унук з бабуляй, чакаючы мяне з далёкай дарогі, адкуль я павінен прывезці грыбоў і салодкіх чорненькіх ягад, што растуць у лесе, прыбралі мой рабочы стол, нават букет з рамонкамі на яго паставілі. Я падзякаваў за такую цёплую сустрэчу і выклаў свае лясныя падарункі: бярэцца зеляніны з матчынага гарода, вядро чарніц і добры кош залацістых лісічак. А ўнук з запытаннем:

— Прывет зайцу перадаў?

— А як жа, — смяюся. — Не толькі перадаў, я табе нават «зайцавага хлеба» прывёз.

— Ты што, дзед, здзекуешся з мяне, — пасур'эзнеў унук. — Які ў зайца хлеб?

І, каб не засмучаць яго, раскажаў пра трох казулек, што сёння праскакалі праз мой ранак, і пра тое, як ледзьве не наступіў на качынае гняздо ў густой траве пры канаве, і пра бусла, які клячоча на суседскім коміне. А сам зноў згадаў зусім іншае: сваё далёкае дзяцінства і той «зайцаў хлеб», які заўсёды прыязджаў разам з бацькам з пушчанскай зімовай дарогі. Цяпер мае лепшыя ўспаміны толькі і кормяцца тым «зайцавым хлемам». Унуку гэтага не зразумець. І падарункі мае, бачу, цешаць яго мала. У Міхаські сваё, больш сучаснае, чаканне бацькі з дарогі. Ягоны бацька прывозіць яму новенькую маленькую машынку. Рыхтык такую, якую хоча Міхаська. Ні ў адным гаражы свету няма столькі машын, колькі ёсць іх у пакоі Міхаські. А мне ўсё здаецца, што ў сваім дзяцінстве быў я намнога багацейшым за свайго ўнука: са мной, як вокам і сэрцам ахапіць, і днём, і ноччу была мая пушча.

* * *

Мадэльберы, і нашы, ды і сусветныя, сёння амаль не ўлічваюць тое адметнае, нацыянальнае, што вылучае чалавека з натоўпу агульначалавечнасці.

Аднак жа яшчэ ўсё не знікае грузінская кепка-аэрадром, узбекская цюбецейка, казахскі халат ды цыганская чырвоная касынка. Можа, і наш беларускі паясок яшчэ нагадвае пра сябе. Хаця абутак «з таго краю, дзе на дрэва ўзлазяць босыя, а злазяць абутыя» (А. Клышка), здаецца, заваяваў свет. Я маю на ўвазе тыя ж лапці.

* * *

Хітры засцянкевец пытаецца ў малога хлапчука:

— Што робіць мама, калі ў печы не хочучь гарэць дровы?

— Тады мама бярэ паперу ці газы, — кажа малы.

А ў таго, што пытае, адразу сваё меркаванне пра самога гаспадара, які лайдакаваты, значыць, што і карчажак, смалякоў нейкіх для распалу не можа прыдбаць жонцы.

* * *

Ёсць і такі марны чалавечы занятак — як біццё мух. І палое ён цэлы дзень з мухабойкаю за той, якая не толькі насміхаецца з яго, але яшчэ і здзекуецца. Але ж якая радасць, калі ўпалюеш!..

* * *

Суседскія войны часта разгараюцца з-за тых жа курэй. Здавалася б, усё добра было, жылі ў згодзе, акно акну ўсміхалася. А тут ён, рызыкаўны, дужа грабяністы ды шпорысты суседскі пявун, сабірае пад крыло сваю чубатую гвардыю і праз нейкае лазіва вядзе яе на суседскія грады. Гром і маланкі сыплюцца з суседавай хаты. Так і ўспыхваюць міжусобніцкія агні паміж двума дварамі.

* * *

Рубяжэвіцкая крыніца... Ёсць і такая. Гэта там, пры мосце, за старым млынам. І прыемна, і хораша цурчыць з трубы, недзе з-пад самай падрубыв хаты, свежы і празрысты струмень. І збірае каля сябе чэргі люду. Спыняюцца загарэлыя шафёры і трактарысты, каб напоўніць свежым халадком нейкую пасудзіну. Нехта з вялізным малочным бідонам на калясцы, а хтосьці з вядзерцам. Нават сястру з тутэйшай бальніцы ўпрасілі хворыя, каб прынесла ім у спякотлівы ліпеньскі дзень глыток тае гаючасці.

І туды, і назад едучы, спыняюся і я. Ах, як прыемна ліецца па самым сэрцы той халодны струмень. Чалавек тутэйшы, на ровары, з дзвюма пластмасавымі пляшкамі ў «тэчцы» прыгаворвае:

— Во адна, сіротка, засталася. А колькі іх было некалі. Там, дзе сёння выкапалі возера, крыніца на крыніцы струменілі. І ўжо даўно няма. А хто ж вінаваты? Сам ён, чалавек, усё знішчае. Праўду кажа, і нават горкую. Высыхаюць крыніцы ў родным краі...

* * *

Нядзеля. Дачны сусед прачнуўся яшчэ да пеўняў і ўжо лупіць малатком па нейкай плешцы. Другі брыдка зудзіць газонакасілкаю. А трэці і проста брыд-

касловіць. А нядзеля ж з маёй душы выпывае дужа боскім, ціхім і лагодным святам. Ды і казалі як ласкава — «нядзелька». У нядзельку і ранішні блін больш сонечны, і яешня святлейшая, а нядзельную імшу ў касцёле чуюць самі нябёсы. Памятаеце ў Коласа?

Быў дзень святы. Яшчэ ад рання
Бліны пякліся на сняданне.
І ўжо пры печы з чапялою
Стаяла маці... Пад рукою
Таўкліся дзеці, заміналі,
Або смяяліся, спявалі...

І да самага вечара столькі цёплага, ласкавага, светлага і святочнага было ў нашай нядзелі. І не дай бог, каб хто якім малатком недзе грукнуў. Нядзеля пасылалася Усявышнім як дарунак за шчодры працоўны тыдзень. Жыццё, цяжкае і непрасветнае, толькі і асвятлялася тымі нядзелямі. У нядзелю сумна бывае мне на лецішчы.

* * *

Вёз учора мёд у слоіку. А пакуль даехаў дахаты, ён разліўся. Добрая палавіна выцекла ў поліэтыленавую торбу. Напілася мёду і мая «самапіска». Доўга прамываў яе вадой каля калодзежа. А мёд і зараз нейкімі тлустымі кроплямі праступае на джалыцы-пяры. Думаў, можа, салодкае што пачне пісаць. Ды не, усё толькі сумнае ды горкае.

* * *

Чытаю дзённікавыя запісы Максіма Танка. І паволі ўжываюся ў Вільню 1935 года. Нават лёгка ўяўляю сабе віленскую летнюю ноч усё праз той жа цокат падкоў на брукаванцы. Нават гул матораў за мінскім акном не выбівае мяне з гэтага ўяўленчага стану. Я там, далёка, у маіх вушах гучаць толькі падковы. Гэта самота па іх кіруе і ўладарыць зараз над маёй душой.

* * *

Запамінаецца часам не сама дарога, а яе нечакана вострыя ды і крутыя заварты. Гэтаксама і думка, часта яна запамінаецца сваім нечаканым паваротам.

* * *

Назваваючы кіно «важнейшым з усіх мастацтваў», Ленін меў калі не рацыю, дык наперад глядзеў далёка. Не пасадзіш жа непісьменную бабулю за кнігу, каб чытала нейкі там нашумелы раман. А вось любаватца, як «жывыя балваны па сцяне скачуць», пойдучь і нават пабягуць і стары, і малы. Так, памятаю, і было некалі ў вёсцы, якая пачынала «прачынацца ад сну» з дапамогай заезджай кінаперасоўкі.

Мінуў час, і экран сёння ў сваім тэлевізійным абліччы так паціснуў кнігу, што той і найшыкоўнейшыя «апрананні» не дапамагаюць. А доўгаграйныя серыялы, якія сёння бясконца круцяць па ўсіх каналах, набылі наркатычную

сілу. Ужо забыліся даўно тья багатыя, што таксама «плачуць», а жанчыны, кінуўшы ўсё, бягуць глядзець цыганскую «Кармеліту». А тут яшчэ на поўную моц заявіў пра сябе Інтэрнэт. І ўжо мой вучоны сусед кажа суседцы:

— А навошта мне тая кніга, я і ў Інтэрнэце ўсё адшукаю, што мне трэба. Так што трымайся, кніга! Цяжка табе зараз, а будзе яшчэ цяжэй.

* * *

Шмат чаго добрага і дрэннага ў гэтым свеце творыцца, дзякуючы зайздрасці.

* * *

Толькі гадзіннік можа ісці ў цемры, не спатыкаючыся.

* * *

Яго, занямонца-прымака, за доўгі нос-глюгу называлі не па імені, а глюгачом. За вочы, вядома. Глюгача асцерагаліся тутэйшыя мужчыны, і з перашэптамі ды нейкай дзіўнаватай цікавасцю прыглядаліся да яго жанчыны. А мудры стары вясковец казаў:

— Пажывём — пабачым, колькі тут не нашых насоў у гэтым свеце з’явіцца.

* * *

Колькі ўрэшце можна паўтараць, што жыццё — гэта рух. Рухаюцца нават тья, каму няма чым хадзіць. Дрэва таксама рухаецца, бо расце. Сокі ў ім таксама рухомыя. Для руху існуюць тры прасторы: зямля, вада, неба. Як шмат чаго ў свеце павязана той самай трыядай. Але само жыццё чалавека замыкаецца толькі двума крокамі — першым і апошнім.

Мінск—Рудзенск— Малыя Навікі
2009—2010

